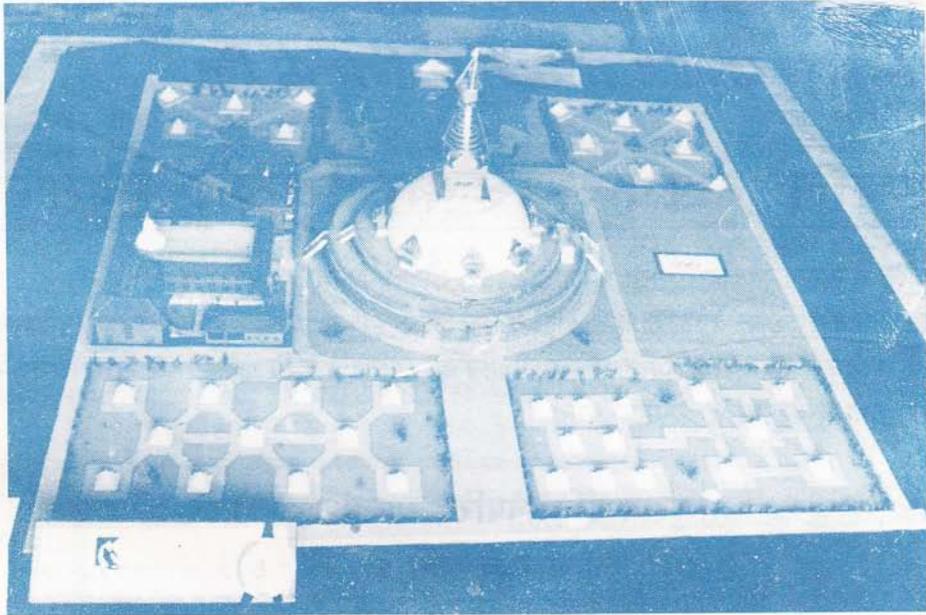

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स !

आनन्द भूमि

(नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका)

भगवान् शाक्यमुनि बुद्धकी पावन जन्मस्थल लुम्बिनीमा
नेपालको तर्फबाट निर्माण भैरहेको महाचैत्य -विहार- गुम्वा

वर्ष २३, अंक ८

बु.स. २५३९ धान्यपूर्णिमा
ने.सं. १९९६ य:मन्दिपून्हि
वि.सं. २०५२ मंसिर २०

१ प्रतिको ६/-
वार्षिक ६०/-
आजीवन १,०००/-

ज्योति समूह

उत्पादनशील उद्योगः

टोरस्टील, जी. आई. तार, एनिलड तार, कोटेदार तार, किल्ला काटि, बाल्टिन, ढक, हैण्ड पम्प, काप्ट आयर नका उत्पादनहरू, औद्योगिक तथा मेडिकल अक्सीजन ग्याँस, सूती, पोलिष्टर तथा मिश्रित धागो

हिमाल आयरन एण्ड स्टील प्रा.लि.

हिमाल वायर्स लि.

हिमाल अक्सीजन प्रा.लि.

ज्योति स्पिनिङ्ग मिल्स लि.

विख्यात कम्पनीहरूका बिक्री वितरणः

अशोक लेल्याण्ड गाडीहरू, मेसी फर्गुसन टैक्टर, औषधि, फिलिप्स, फिटिंग्स, टिभी, रेफ्रिजेरेटर, टेलिफोन, होण्डा, मोटरसाइकल, पम्प, जेनेरेटर, हिरो होण्डा, काइनेटिक होण्डा, श्रीराम होण्डा जेनेरेटर, हिमाल अक्सीजन र वि.ओ.सी. मेडिकल तथा औद्योगिक ग्याँसहरू, ईशाव इण्डियाका वेल्डिंग इलेक्ट्रोड्स ट्रान्सफरमर र यी सबका स्पेयर पार्टस तथा बिक्रीपछिका सेवाहरू मर्मत

भाजुरत्न इंजिनियरिङ्ग एण्ड सेल्स प्रा.लि.

स्याकार कम्पनी प्रा. लि.

हेड अफिस

ज्योति भवन पो.व.नं. १३३

कान्तिपथ, काठमाडौं, नेपाल

फोन नं. २२५४९०, २२६३२७

तार: वेसमणी, काठमाडौं; टेलेक्स: २२६४ ज्योति एन.पि.

फ्याक्स: (९७७)-१-२२६३१४

शाखाहरू: नेपाल अधिराज्यभर

धर्मोदय सभाद्वारा आयोजित पाँचौँ राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन आगामी पुस ८ देखि १० गते सम्म पोखरामा हुने

विद्यमान शाक्य
महासचिव,
धर्मोदय सभा

बौद्धहरू तथा बौद्ध दर्शनमा आस्थाहुनेहरूको लागि एक थलोमा भेला गरी आफ्ना सामूहिक अनुभव तथा समस्याहरूको छलफल गर्ने उद्देश्यरखी धर्मोदय सभाले प्रत्येक दुई वर्षमा राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनहरूको आयोजना गर्दै आएको छ । काठमाडौँ, लुम्बिनी, धरान तथा कपिलवस्तुमा चार पटक राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन सफलताका साथ सम्पन्न गरी पाँचौँ राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन पोखरामा आयोजना गर्ने कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरेको छ ।

धर्मोदय सभाको तत्वावधानमा तथा धर्मोदय सभा कास्की शाखाको संचालनमा २०५२ साल पौष ८ गते देखि पौष १० गते सम्म पोखरामा पाँचौँ राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन हुने भएको छ । सम्मेलनमा धर्मोदय सभाको ३१ वटा शाखाहरूका अतिरिक्त विभिन्न बौद्ध संघ संस्था तथा बौद्ध विद्वान्हरूको सहभागिता रहने भएको छ । सम्मेलनको नियमित सत्रहरूमा न्यूनतम ६०० जनाको सहभागिता रहने भएको छ भने समुद्घाटन तथा समापन समारोहको लागि करीब १०,००० जनाको लागि प्रबन्ध मिलाइएको छ ।

तीन दिने सो सम्मेलनको प्रत्येक दिनको सुरुवात धेरवाद, महायान तथा वज्रयानको पूजाबाट आरम्भ हुने भएको छ । समुद्घाटन समारोह पोखरा रङ्गशालामा सम्माननीय प्रधानमन्त्रीबाट सम्पन्न हुने कार्यक्रम रहेको छ र त्यस्तै समापन समारोहको मुख्य अतिथिको रूपमा संसदको विपक्षी दलका नेता रहनु हुने भएको छ ।

पोखराको पर्यावरणलाई एक ठोस योगदान पुऱ्याउने उद्देश्यले सम्मेलनमा एकमात्र कार्यपत्र "बुद्धधर्म तथा पर्यावरण प्रस्तुत हुने भएको छ । अन्य सत्रहरूमा सामूहिक छलफललाई प्रोत्साहन दिइने भएको छ । प्रत्येक सहभागीले चार समूह मध्ये एक समूहमा संलग्न रही आफ्ना विचारहरू अगाडि राख्ने वातावरण सृजना गरिने भएको छ । छलफलका विषयहरूको छलफलले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा पनि सघाउ पुऱ्याउन सक्ने क्षमता रहने सरहको रहेको छ । विषयका छलफलका विषयहरू निम्नानुसार हुने भएका छन् -

- क) शान्तिको नवीन नामाकरण - सहनशीलता,
- ख) बौद्धहरूको दृष्टिमा अमलको दुष्परिणाम,
- ग) २१ औँ शताब्दीमा बौद्ध धर्म - सम्भावना तथा चुनौतीहरू,
- घ) हात हतियारको होडबाजी - मानव विकास ।

पाँचौँ राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनको पहिलो दिन एक भव्य शान्ति पद यात्राको कार्यक्रम राखिने भएको छ भने दोस्रो दिनको साँझमा नयाँ कार्यक्रमको रूपमा एक "शान्ति दीप" यात्राको तर्जुमा गरिने भएको छ । त्यस्तै पोखरा वा कास्की क्षेत्रका स्थानीय वासिन्दाको लागि पौष ७ गते रिम्पोचे लामा गुरूबाट छेवाङ्ग दिने एक नौलो कार्यक्रमको रूपमा रहने भएको छ ।, नेपालको इतिहासमा पहिलोपटक भगवान् बुद्धको पवित्र अस्थिधातु काठमाडौँ उपत्यका बाहिर दर्शनार्थ प्रदर्शन गराइने भएको छ । पवित्र अस्थिधातुको शोभा यात्राको अतिरिक्त स्थानीय जन समूहको लागि पौष ७, ८ र ९ गते दर्शनार्थ प्रदर्शन गराइने कार्यक्रम रहने भएको छ । पाँचौँ राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन सम्पन्न गर्न सबै व्यक्तिहरू जोडतोडका साथ कार्यहरूमा संलग्न रहेका छन् । सम्मेलनका संपूर्ण कार्यहरूलाई २० क्षेत्रमा विभाजन गरी २० वटा उपसमितिहरू गठन गरिएका छन् र प्रत्येक उपसमिति आफ्नो क्षेत्रमा कार्यरत रहेका छन् । यी कार्यहरूद्वारा नेपालको बौद्ध जगतमा मात्र नभई शान्ति चाहने सबै नेपालीको लागि शान्तिदूतको रूपमा अग्रसर रहेकोमा द्विमत रहनुपर्ने कुनै कारण नहुने भएको छ । कारण यो बौद्ध एकताको सूत्रपात हो र बौद्धहरू शान्ति र अहिंसाका प्रतीक हुन् । आज बुद्धहरूमा पनि बुद्धत्व गुमेर गएको बेला यस सम्मेलन आयोजना र कार्यक्रमले विश्वको नै ज्योतिको रूपमा मानिदै गएका भगवान् गौतम बुद्धको शिक्षाले अशान्ति भय र त्रासबाट समस्त विश्वसामु एक थोपा शीतल बिन्दु जस्तै भए पनि काम आउनेछ भन्नेमा पूर्ण विश्वास लिन सकिन्छ ।

राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनको नारा यसप्रकार छ -
शान्तिको सन्देश- विश्वभरि फैलियोस् । ☆

- अमृत-बौद्ध परियत्ति शिक्षा लिनुहोस् -

यस आनन्दकुटी बिहारमा २०५२ पौष १ गतेदेखि प्रत्येक शनिवार बिहान ८ बजे देखि अमृत-परियत्ति शिक्षा संचालन गरिने भएको छ । इच्छुक महानुभावहरूले यो शिक्षा हासिल गर्नुभई बुद्ध धर्म सम्बन्धी ज्ञानको साथै बुद्ध शासन स्थीर बनाउने कार्यमा पनि सहभागी बन्नुहोस् ।

आनन्दकुटी विहारगुठी
स्वयम्भू, काठमाडौं ।

बुद्धकालीन ग्रन्थहरू पढनु होस् -

“आनन्दकुटी विहार गुठी” द्वारा प्रकाशित बुद्धकालीन विभिन्न पुस्तकहरू एवं अन्य बुद्धधर्म सम्बन्धी साहित्यिक पुस्तकहरू प्रकाशित भइरहेका छन् । यिनीहरूलाई पढी ज्ञान हासिल गर्नुको साथै केटा केटी देखि नै बुद्ध धर्म सम्बन्धी ज्ञान दिलाउन अंग्रेजीमा “The Story of Siddhartha” नामक पुस्तक हालै प्रकाशित भएको छ । यसैले यो अति उपयोगी पुस्तक पढ्न र पढाउन अनुरोध गर्दछौं । यो पुस्तक सम्बन्धी जानकारीको लागि आनन्दकुटी विहारमा सम्पर्क राख्नुहोला ।

हाम्रा प्रकाशनहरू आगामी पौष ८-१० गते पोखरामा हुनलागेको धर्मोदय सभाद्वारा आयोजित राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलनमा बिक्री वितरण तथा प्रदर्शनका लागि पनि राखिनेछ ।

आनन्दकुटी विहारगुठी
स्वयम्भू, काठमाडौं ।
फोन नं. २७१४२०
पो.ब. नं. ३००७

- नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षाको परीक्षा सम्बन्धी सूचना -

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघद्वारा संचालन भइरहेको “नेपाल बौद्ध परियत्ति शिक्षा” को वार्षिक परीक्षा अर्थात् बु.सं. २५३९ औं वर्षको परीक्षा आगामी २०५२ माघ २० गते बिहान ७ बजेदेखि शुरू हुने भएकोले सम्बन्धित प्रत्येक केन्द्रले आ-आफ्ना विद्यार्थीहरूबाट आवेदन-पत्र भराई आगामी पौष महिना भित्रमा केन्द्रीय कार्यालयमा आई पुग्न पर्ने जानकारी गराउदछौं ।

विस्तृत परीक्षा तालिका पछि प्रकाशित हुनेछ ।

आनन्द भूमि

(नेपाली भाषा)

प्रधान संपादक

भिक्षु कुमार काश्यप फोन २७१४२०

व्यवस्थापक

भिक्षु अनिरुद्ध फोन २७१४२०

वितरण व्यवस्था

भिक्षु प्रज्ञामूर्ति

संपादक

सुवर्ण शाक्य २१६८५५

वटुकृष्ण शर्मा फोन २७००६५/२७८८२६

अष्ट मुनि गुभाजु २३१२२२

सह-व्यवस्थापक

तीर्थनारायण मानन्धर

२७०३८९/२२१०७१

व्यवस्थापक सहयोगी

त्रिरत्न मानन्धर २१११८५

मदन बहादुर तुलाधर, सुरेश महर्जन

विज्ञापन व्यवस्था

संघरत्न शाक्य

कला समायोजन

स्वयम्भूरत्न बज्राचार्य

प्रधान कार्यालय : आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू

काठमाडौं, पो. व. नं ३००७, फोन २७१४२०

कम्प्युटर टाइप सेटिङ्ग : कम्पास, बागबजार,

पी.के. कलेज अगाडि ① : २१४८७३

मुद्रक : विश्व भूमि प्रेस, भोटाहिटी

② : ४२०८३१

वर्ष २३

अंक ८

बु.सं. २५३९

मार्ग पूर्णिमा

बुद्ध वचन

“न तं माता पिता कयिरा,
अञ्जे वा पि च ज्ञातका ।
सम्मा पणि हितं चित्तं
सेय्यसो नं ततो करे । ”

अर्थ - सुमार्गगामी चित्तले आफूलाई
जति उपकार गर्न सक्तछ त्यति नै
उपकार आमा बाबु र आफ्नै
नातादारहरूले समेत गर्न सक्तैनन् ।

अन्ध विश्वास

कौवाले कान लग्यो भन्दैमा आफ्नो कानै नछामी कौवाको पछि पछि दगुने जस्तो मूर्ख व्यक्ति संसारमा अरु कोही पाइदैन ।

यसैले प्रत्येक काम कुरा आदि गर्नु पर्दा राम्ररी बुझेर मात्र गर्नु पर्दछ । अन्यथा दुःखरूपी खाडलमा जाकिन पनि सक्तछ भन्ने कुरालाई आजमात्र होइन मानवको उदयकाल देखि नै ठूलाले साना लाई बताउँदै आएका छन् । यही कुरालाई महापुरुष गौतम बुद्धले पनि 'भैरो कुरा पनि सुन अरुको पनि सुन र जे जस्तो गर्नु पर्नेहो त्यो आफै विचार गरेर मात्र काम गर' भनेर विभिन्न व्यक्तिहरूलाई विभिन्न ठाउँमा दिएका उपदेशहरूको मुख्य संगालो 'त्रिपिटक' ले पनि सुरक्षित गरिराखेकै छ ।

अन्ध विश्वास पैदा गर्ने धेरैकारणहरू छन् - ती मध्ये स्वार्थी व्यक्तिहरूले आफ्नो स्वार्थ पूर्तिको निमित्त कहिले राजनीतिलाई मुख्य आधार बनाएका हुन्छन् भने कहिले सामाजिक अवस्था एवं आर्थिक व्यवस्थालाई मुख्य आधार बनाई समाजलाई नै अन्धविश्वास रूपी डँढेलोमा धकेलिदिएका हुन्छन् र आफ्नू स्वार्थ पूर्ति गर्न पल्केका हुन्छन् । यसै गरी आफ्नै स्वार्थ पूर्तिको निमित्त कतिपय व्यक्तिहरूले स्वर्ग र नरकको आस र त्रास देखाई धर्मको आडमा मानिसहरूलाई भेडा जस्तै बनाई आफ्नै व्यक्तिगत स्वार्थ पूर्ति गरिरहेको कुरालाई आजका कुनै पनि विद्वान् मात्र होइन शिक्षित व्यक्तिहरूले पनि बुझ्नेछन् र यसरी बुझ्दा बुझ्दै पनि यस्ता व्यक्तिहरू समेत यही अन्ध विश्वासकै आँचमा पिल्सिइरहेको देख्दा आजको युगमा आएर पनि अचम्म लाग्नु कुनै अस्वाभाविक देखिदैन ।

संसारमा अन्य प्रकारबाट पैदा भएको अन्ध विश्वास भन्दा धार्मिकताको आधारमा भएको अन्ध विश्वास भयङ्कर खतरनाक साबित हुन पुगेको कुरालाई विश्वइतिहासले देखाइरहेकै छ र विशेष गरेर यसैको आडमा आफ्ना स्वार्थ पूर्तिको मार्गहरू तयार पारेका मात्र होइनन् प्रायजसो विवेक हीन व्यक्तिहरूलाई त्यहाँ हिडाइरहेका छन् भन्ने कुरा पनि हामी सबै ले अनुभव गरिराखेकै छौं अनि यसैगरी ईर्ष्या, द्वेष, कल, भगडा, युद्ध आदिको ताण्डव नृत्यको नग्न प्रदर्शन पनि देखिरहेका छौं ।

यसरी हेर्दै जाने क्रममा अन्ध विश्वास पैदा हुने मूल स्रोत धर्म नै हो भनेर कसैले भन्दछन् भने पनि हामी त्यो कुरा मान्न सक्तौं न ।

किन भने धर्म भनेको व्यक्ति, समाज एवं राष्ट्रलाई नै सही बाटोमा हिडाउने एउटा पवित्र, सिद्धान्त मात्र होइन, व्यक्ति, समाज र राज्य बाँच्ने प्रमुख आधार पनि हो । तर यहाँ के फरक परेको छ भने - त्यही धर्मलाई स्वार्थीहरूले अर्थको अनर्थ गरी डरत्रास पैदा गराई अन्ध विश्वास तिर धकेली परंपरागत रूपमा आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्दै आइरहेको देख्दा एकातिर अचम्म लाग्दछ भने अर्कोतिर यसलाई निरुत्साहित गर्ने तरखरमा लागेको संख्या पनि गन्न सकिने खालको मात्र छ । किन भने यस विषयमा सबैले मुखमा बुजो लगाएर बसेका छन् । यो कुरा भन्नु पर्दा अत्यंत खेद पनि लाग्दछ ।

यसै सन्दर्भमा विचार गर्दै जाँदा यसैको निराकरणको निमित्त महापुरुष गौतम बुद्धले जति प्रयास गरे त्यो अनुरूप व्यवहार भइदिएको भए अन्यत्रबाट नभए पनि हाम्रो देशबाट अवश्यमेव यसले पखेटा हाल्नु पर्ने थियो । तर यसमा पनि आभ्यन्तरिक शत्रु नरहेका होइनन् रहेकै छन् र पेट भर्नको निमित्त यस बुद्ध धर्ममा पनि अन्ध विश्वास फैलाउने व्यक्तिहरू देखिएकाले यस्ता देखि सर्तक हुँदै- बुद्धवचन अनुसार अन्ध विश्वासमा नलागी आफ्नो मनमा जे उचित लाग्छ त्यही गर्नु नै आजको मानव कर्तव्य मात्र हो र अन्ध विश्वासलाई निर्मूल पारी समाजलाई सही बाटो हिडाउनु हाम्रो प्रमुख कर्तव्य मात्र होइन धर्म पनि हो । बुद्ध धर्मले पनि सारांसमा यसैलाई सकार्दै 'आफ्ना उपासक उपासिका एवं अरुलाई पनि 'अन्ध विश्वासमा नलाग' भनेको छ ।

यही अनुरूप आचरण गर्ने बानी बसाल्दै गर्यौं भने एक दिन अवश्य पनि यो अन्ध विश्वासले ठहरो पुच्छर बन्ने छ र समाजले सही बाटो पहिल्याउने छ ।

महा हस्तपद उपमा

स्थायी स्तम्भ -

मूल सूत्र -

अनुवादक - स्व. भिक्षु अमृतानन्द महास्थाविर

यस्तो मैले सुने (म.नि. I. पृ. ३५, महा हस्तिय पदोपम सुत्त, अ.क. II पृ. १८२)

एक समय, श्रावस्ती स्थित आनाथ पिण्डिकको जेतवनाराममा भगवान् (गौतम बुद्ध) बसिरहनु भएको थियो । अनि त्यहाँ आयुष्मान् सारीपुत्रले भिक्षुलाई आमन्त्रण गर्नु भयो- आवुसो, भिक्षु हो !

'आवुसो !' भनी ती भिक्षुहरले प्रत्युत्तर दिए पछि आयुष्मान् सारी पुत्रले यो कुरा भन्नु भयो - आवुसो ! जस्तै कुनै पनि खुट्टा हुने जङ्गम प्राणीहरूको पैताला हात्तीको पैताला भित्र अट्छ । ठूलोको हिसाबले अरु प्राणीहरूको पैताला भन्दा हात्तीको पैताला ठूलो छ । त्यस्तै गरी जे जति कुल धर्महरू छन् ती सबै 'चतुरार्य सत्य' अन्तरगत पर्दछन् चतुरार्य सत्य भनेका कुन कुन हुन् भने

क- दुःख आर्य सत्य,

ख- दुःख समुदय आर्य सत्य,

ग- दुःख निरोध आर्य सत्य र

घ- दुःख निरोध हुने आर्य मार्ग सत्य ।

(क) दुःख आर्य सत्य :

आवुसो ! केलाई दुःख आर्य सत्य भनेको हो भने - जन्म हुनु दुःख हो, जरा हुनु दुःख हो, भरण हुनु दुःख हो, शोक हुनु दुःख हो, परिदेव हुनु दुःख हो, दुःख दौर्मनस्य उपायास हुनु दुःख हो, अप्रिय मानिससंग सम्पर्क हुनु दुःख हो, प्रिय इच्छा गरेको वस्तु नपाउनु पनि दुःख हो र संक्षेपमा भन्ने हो भने - पंच उपादानस्कन्ध नै दुःख हो ।

आवुसो ! पंच उपादानस्कन्ध भनेका के हुन् ।

१- रूप उपादानस्कन्ध,

२- वेदना उपादानस्कन्ध,

३- संज्ञा उपादानस्कन्ध,

४- संस्कार उपादानस्कन्ध,

५- विज्ञान उपादानस्कन्ध

आवुसो ! यस्तै रूप उपादानस्कन्ध भनेको के हो भने - चार महाभूत र त्यसबाट उत्पन्न हुने रूप हो । चार महाभूत निम्न प्रकारका छन् -

१ - पृथ्वी धातु २ - आप धातु

३ - तेज धातु ४ - वायु धातु हो

१. यी मध्ये पृथ्वी धातु भनेको कुन हो त ? पृथ्वी धातु भित्री र बाहिरी हुन सक्त छ ।

भित्री पृथ्वी धातु भनेको कुन हो त ?

जुन भित्र र बाहिरको शरीरमा भएको कडा एवं साह्रो स्वभावको पदार्थ हो । यसैलाई पृथ्वी धातु भनिएको हो । जस्तै

१. केश, २. रौं, ३. नङ,

४. दाँत, ५. छाया, ६. मासु,

७. स्नायु, ८. हाड, ९. मासी,

१०. मृगौला, ११. मुटु, १२. कलेजो

१३. ल्कोम, १४. फियो, १५. फोक्सो,

१६. ठूलो आन्द्रा, १७. सानो आन्द्रा, १८. पेट

र १९. मल

यो वा अरु कुनै भित्र बाहिरको शरीरमा भएका कडा तथा साह्रो स्वभाव भएका पदार्थ हुन् ती सबै पृथ्वी ती सबै पृथ्वी धातु हुन् । जो ती भित्रका पृथ्वी धातु हुन् र जो ती बाहिरका पृथ्वी धातु हुन् यी सबै नै पृथ्वी धातु हुन् । त्यो न मेरो हो, न त्यो म हुँ, भनी

यथार्थ रूपले हेर्न सक्नु पर्दछ । यसरी यथार्थ रूपले हेर्दा पृथ्वी धातुबाट विरक्ति हुन्छ र पृथ्वी धातुबाट चित्त अलग हुन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब बाहिरको आप (पानी) धातु प्रकोप हुन्छ र त्यस बखत बाहिरको पृथ्वी धातु देखिन्छ (अन्त हुन्छ, डुब्छ) आवुसो ! त्यत्रो ठूलो बाहिरका पृथ्वी धातु पनि अनित्य देखिन्छ, क्षय भएको देखिन्छ, विनाश भएको देखिन्छ र परिवर्तन भएको देखिन्छ भने यो सानो शरीरको त के कुरा ! जहाँ तृष्णाले 'म वा मेरो वा म हुँ भनिन्छ त्यहाँ पनि पाँडैदैन ।

आवुसो ! यदि सो भिक्षुलाई अरुले गालि गरे भने उसले यो थाहा पाउँछ कि - मलाई श्रोत संस्पर्शज वेदना उत्पन्न भयो । त्यसकारणले भएको हो र अकारणले होइन । के कारणले भने- स्पर्शको कारण हो । अनि उसले त्यो स्पर्शलाई अनित्य हो भनी ठान्दछ, वेदनालाई अनित्य भनी ठान्दछ, संज्ञालाई अनित्य भनी ठान्दछ, संस्कारलाई अनित्य भनी ठान्दछ र विज्ञानलाई अनित्य भनी ठान्दछ । अनि उसको मन धातुको विषयमा मात्र लाग्छ, उसैमा प्रसन्न हुन्छ र उसैमा तल्लीन हुन्छ ।

आवुसो, यदि सो भिक्षुलाई अरुले अनिष्ट, अकान्त र अमनाप रूपले व्यवहार गर्दछन् भने जस्तै हातले प्रहार गर्दछन्, लठीले प्रहार गर्छन् । अनि उसले यस्तो विचार गर्छ - 'यो त्यस्तो शरीर हो जसमा हातको प्रहारको पनि स्पर्श हुन्छ, लठीको प्रहारको पनि स्पर्श हुन्छ र शस्त्रको प्रहारको पनि स्पर्श हुन्छ । अनि उसले यस्तो विचार गर्दछ - भगवान्‌ले करौँतीको उपमामाको कुरामा (कक चुपमवादे) कुनै चोरहरूले समाती करौँतीले अङ्ग प्रत्यङ्ग काटदा जसले चित्त विगार्छ ऊ मैले बताएको धर्मानुकूल धर्म पालना गर्ने होइन भनी भन्नु भएको छ । अतः अल्छी नभई मेरो वीर्य बलियो नै हुने छ, विस्मृत नभई स्मृतिमान् नै हुने छ, चञ्चल नभई काय शान्त नै हुने छ । चाहे मेरो शरीरमा हातको प्रहार होस्, चाहे लठीको प्रहार परोस्, चाहे दण्डाको प्रहार परोस् तर बुद्धको कथनानुसार धर्म नै पालन गरिने छ ।

आवुसो ! यसरी बुद्ध गुण 'धर्म गुण तथा संधगुण

अनुस्मरण गर्दा जब उसमा कुशल निसृत उपेक्षा स्थिर रहँदैन तर यसलाई संवेग हुन्छ र विरक्त लाग्छ - अहो ! मेरो अलाभ हो, लाभ होइन । अहो ! मेरो दुर्लाभ हो सुलाभ होइन । यसरी बुद्धगुण, धर्मगुण तथा संध गुण अनुस्मरण गर्दा पनि ममा कुशल निश्चित उपेक्षा स्थिर रहन्न' भन्ने हुन्छ । आवुसो ! जस्तै सासुला ई देखेर बुहारी संबिग्न हुन्छे, विरक्तिन्छे त्यस्तै सो भिक्षुलाई विरक्त लाग्छ ।

जब यसरी बुद्धगुण, धर्मगुण र संधगुण अनुस्मरण उर्दा उसमा कुशल निश्चित उपेक्षा स्थिर र हन्छ तब सो भिक्षु सन्तुष्ट हुन्छ । यति गर्दा पनि भिक्षुले धेरै गरेको हुन्छ ।

२. आवुसो ! आप धातु भनेको कुन हो त? आप धातु भनेको भित्री र बाहिरी हुन सक्तछ । भित्री आप धातु भनेको कुन हो त ? जुन भित्र बाहिर शरीरमा भएको आप हो, त्यो आप समान हो, यही आप धातु हो । जस्तै -

१. पित्त	२. कफ	३. पीप
४. रगत	५. पसिना	६. बोसो
७. आँसु	८. तेल (चिल्लो पन)	९. थुक
१०. सिंगान	११. च्याल	१२. पिसाब ।

यी वा अरु कुनै भित्र वा बाहिर को शरीरमा भएको आप, श्वाय समान पदार्थ हो - ती सबै भित्री आप धातु हुन् । जो त्यो भित्रको हो । जो त्यो बाहिर को आप धातु हुन - ती सबै आप धातु हुन । त्यो न मेरो हो, न महुँ, न त्यो मेरो आत्माहो" भनी यथार्थ रूपले हेर्नु पर्दछ । यसरी यथार्थ रूपले हेर्दा आप धातुबाट विरक्तिइन्छ र आपधातुबाट चित्त अलग्ग हुन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब बाहिरको आप धातु प्रकोप हुन्छ । त्यसबाट गाउँ पनि बगाउँछ, निगम पनि बगाउँछ, नगर पनि बगाउँछ र जनपदको प्रदेश पनि बगाउँछ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब सय योजन भएको महा समुद्रको पानी पनि सुकेर जान्छ दुइ सय योजन भएको तीन सय योजन भएको चार सय योजन भएको पाँच सय योजन भएको ६ सय योजन भएको

सात सय योजन भएको महा समुद्रको पानी पनि सुकेर जान्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब महा समुद्रमा सातवटा तालवृक्ष बराबर गहिरो पानी पनि रहन्छ, छ वटा पाँचवटा चारवटा तीन वटा दुइवटा एउटा ताल वृक्ष जति गहिरो पानी पनि महासमुद्रमा रहन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो पनि समय आउँछ कि जब महा समुद्रमा सातवटा पुरुष जति गहिरो पानी रहन्छ छ पुरुष पाँच पुरुष चार पुरुष तीन पुरुष दुइ पुरुष एक पुरुष जति गहिरो पानी पनि महा समुद्रमा रहन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि महा समुद्रमा आधा पुरुष जति गहिरो पानी रहन्छ, जाँघसम्म घुँडा सम्म गोलीगाँठा सम्म पनि पानी रहन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब महा समुद्रमा औंलाको टुप्पा (अङ्गुलि पम्बते) जति मात्र पनि पानी रहन्छ । आवुसो त्यत्रो ठूलो बाहिरको पानी पनि अनित्य देखिन्छ, क्षय भएको देखिन्छ, विनाश भएको देखिन्छ र परिवर्तन भएको देखिन्छ भने यो सानो शरीरको त के कुरा ? जहाँ तृष्णाले “ म वा मेरो वा म हुँ ” भनी भन्दछ त्यो पनि पाउँदैन ।

आवुसो ! यसरी बुद्धगुण, धर्मगुण र संधगुण अनुस्मरण गर्दा जब उसमा कुशल निश्चित उपेक्षा स्थिर रहन्छ तब सो भिक्षु सन्तुष्ट हुन्छ । यतिले पनि भिक्षुले धेरै गरेको हुन्छ ।

३ आवुसो ! तेज धातु भनेको कुन हो त ?

तेज धातु भनेको भित्री र बाहिरी हुन सक्तछ । भित्री तेज धातु भनेको कुन हो त ? जो भित्र बाहिरको शरीरमा भएको तेज हो, तेज समान हो यही तेज धातु हो । जस्तै -

जसबाट ताप हुन्छ, जसबाट जीर्ण हुन्छ, जसबाट परिडाह हुन्छ र जसबाट खाएको पिएकोलाई राम्ररी पचाउँछ । यो वा अरु कुनै भित्र वा बाहिरको शरीरमा भएको तेज नै तेज समान हो यी सबै भित्री तेज धातु हुन् । जो त्यो भित्रको तेज धातु हो । “त्यो न मेरो हो

न म त्यो हुँ ” न त्ये मेरो आत्मा हो ” भनी यथार्थ रूपले हेर्नु पर्दछ । यसरी यथार्थ रूपले हेर्दा तेज धातुबाट विरक्तिन्छ र तेज धातुबाट चित्त अलग हुन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब बाहिरको तेज धातु प्रकोप हुन्छ । त्यसबाट गाउँ पनि जलाउँछ, निगम पनि जलाउँछ र नगर पनि जलाउँछ, जनपद पनि जलाउँछ र जनपदको प्रदेश पनि जलाउँछ । यो हरियो ठाउँमा पुगेर, ठूलो बाटोमा पुगेर ढुंगाको पर्वतमा पुगेर, पानीमा पुगेर अथवा खुलम खुला ठाउँमा पुगेर आहार नपाई, (बल्ने वस्तु नपाई) निभ्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि कुखुराको प्वाँख लिएर र छालाको टुक्रा लिएर आगो खोज्नु पर्ने हुन्छ ।

आवुसो ! त्यत्रो ठूलो बाहिरको आगो पनि अनित्य देखिन्छ, क्षय भएको देखिन्छ, विनाश भएको देखिन्छ भने यो सानो शरीरको त के कुरा ? जहाँ, तृष्णाले “ म वा मेरो वा म हुँ ” भनी भन्दछ । त्यो पनि पाउँदैन।

आवुसो ! यसरी बुद्धगुण, धर्मगुण तथा संधगुण अनुस्मरण गर्दा जब उसमा कुशल मिश्रित उपेक्षा स्थिर हुन्छ तब सो भिक्षु सन्तुष्ट हुन्छ । यतिले पनि भिक्षुले धेरै गरेको हुन्छ ।

४ आवुसो ! वायु धातु भनेको कुन हो त ? वायु धातु भनेको भित्री र बाहिरी हुन सक्तछ । भित्री वायु धातु भनेको कुन हो त ? जुन भित्रबाहिरको शरीरमा भएको वायु हो, वायु समान हो - यही वायु धातु हो । जस्तै

(१) उदान वायु (२) अपान वायु
(३) पेटको वायु (४) आन्द्रा भित्रको वायु,
(५) अङ्ग प्रत्यङ्गमा सरने वायु र
(६) आश्वास प्रश्वास वायु । यी वा अरु कुनै भित्र वा बाहिर शरीरमा भएको वायु, वायु समान पदार्थ हो । यी सबै भित्री वायु धातु हुन् । जो त्यो भित्रको वायु धातु हो र जो त्यो बाहिरको वायु धातु हो - यी सबै वायु धातु हुन् ।

“त्यो न मेरो हो न म हुँ, म त्यो मेरो आत्मा हो ।” भनी यथार्थ रूपले हेर्नु पर्दछ । यसरी यथार्थ रूपले हेर्दा वायु धातुबाट विरक्ति हुन्छ र वायु धातुबाट

चित्त अलग हुन्छ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब बाहिरको वायु आनु प्रकोप हुन्छ त्यसबाट गाउँ पनि उडाउँछ, जनपद पनि उडाउँछ र जनपदको प्रवेश पनि उडाउँछ ।

आवुसो ! त्यस्तो समय पनि आउँछ कि जब गृष्मको आखिरी महिनामा तालको पंखाले हम्काएर हावा खोज्दछ । छाना माथिको पात पनि यता उति हल्लिदैन ।

आवुसो ! त्यत्रो बाहिरको ठूलो हावा पनि अनित्य देखिन्छ, क्षय भएको देखिन्छ, विनाश भएको देखिन्छ र परिवर्तन भएको देखिन्छ भने यो स्यानो शरीरको त के कुरा ? जहाँ तृष्णाले, म वा मेरो वा म हुँ" भनी भन्छ । त्यो पनि पाईदैन ।

आवुसो ! यदि सो भिक्षुलाई अरुले गालि गर्छन् भने उसले यस्तो जान्दछ मलाई श्रोत संस्पर्शज वेदना उत्पन्न भयो । त्यसकारणले भएको हो र अरुले भएको होइन । के कारणले भने स्पर्शको कारणले, भनी उसले त्यो स्पर्शलाई अनित्य भनी हेर्दछ विज्ञानलाई अनित्य भनी हेर्छ । अनि उसको मन धातुको विषयमा लाग्छ, उसैमा प्रसन्न हुन्छ र उसैमा तल्लिन हुन्छ । (अरू जन्मै कुराहरू माथि भने जस्तै दोहोर्‍याई पढ्नु) ।

आवुसो ! जब यसरी बुद्धगुण, धर्मगुण र संघगुण अनुस्मरण गर्दा उसमा कुशल निश्चित उपेक्षा स्थिर र हन्छ तब सो भिक्षु सन्तुष्ट हुन्छ । यतिले पनि भिक्षुले धेरै गरेको हुन्छ ।

आवुसो ! जस्तै काठको कारणले, डोरीको कारणले, घाँसको कारणले र माटोको कारणले, डोरीको कारणले, घाँसको कारणले, आकाशलाई, घेरा लगाइएकोलाई "घर" भनिन्छ त्यस्तै गरी आवुसो ! हाडको कारणले, नसाको कारणले, मासुको कारणले र धर्मको कारणले आकाशलाई घेरा लगाइएकोलाई "रूप" भनिन्छ ।

(क) आवुसो ! भित्र भएको (अध्यात्ममा भएका) आँखा भने फुटेको हुन्न तर बाहिरको रूपचक्षु पथमा आएको हुन्न, रूपलाई मनमा राख्ने प्रयत्न पनि हुन्न । (न च

तज्जा समन्ना हारो होति) न त त्यसद्वारा विज्ञानको अंश उत्पन्न हुन्छ ।

(ख) आवुसो ! भित्र भएको आँखा फुटेको हुन्न, बाहिरको रूपचक्षु पथमा आएको हुन्छ तर रूपलाई मनमा लिने प्रयत्न हुन्न । न त त्यसद्वारा विज्ञानको अंश उत्पन्न हुन्छ ।

(ग) आवुसो ! जब भित्र भएको आँखा पनि फुटेको हुन्छ, बाहिरको रूप पनि चक्षु पथमा आएको हुन्न, बाहिरको रूपलाई मनमा लिने प्रयत्न पनि हुन्छ (तज्जो त समन्ना हारो होति) अनि त्यद्वारा विज्ञानको अंश पनि उत्पन्न हुन्छ । तब यसरी (चक्षु विज्ञानले) देखेको जुन रूप हो त्यो रूप उपादान स्कन्धमा अन्तरगत हुन्छ । अर्थात् त्यस्तो रूपलाई रूप उपादानस्कन्ध भनिन्छ । यसरी भएको जुन वेदना हो त्यो वेदना उपादानस्काकन्धमा अन्तरगत हुन्छ । यसरी भएको जुन संस्कार हो - त्यो संस्कार उपादानस्कन्धमा अन्तरगत हुन्छ । यसरी भएको जुन विज्ञान हो त्यो विज्ञान उपादानस्कन्धमा अन्तरगत हुन्छ ।

अनि जो भिक्षु यस्तो जान्दछ - "यसरी यी उपादानस्कन्धहरू एकै ठाउँमा थुप्रिन्छन् । भगवान्ले यस्तो भन्नु भएको छ - जसले प्रतित्य समुत्पादलाई देख्छ उसले प्रतित्य समुत्पादलाई देख्छ । यी पंच उपादानस्कन्धहरू प्रतित्य समुत्पन्न हुन् । अर्थात् हेतुप्रत्ययद्वारा उत्पन्न भएका हुन् । यी पञ्च उपादानस्कन्धहरू मध्येमा जुन रुचि (द्वन्द) आलय, आनुनय र ग्रहण हो - सोही दुःख समुदय हो । यी पञ्च उपादानस्कन्धहरू मध्येबाट नुज छन्दराग हटाउने, छन्दराग पुहाण गर्ने - यही दुःख निरोध हो । यतिले पनि भिक्षुले धेरै गरेको हुन्छ ।

(क) आवुसो ! भित्र भएको (अध्यात्ममा भउको) स्रोत भने बिग्रेको हुन्न । किन्तु बाहिरबाट मनको विषय (धर्म) मनको पथमा आएको हुन्न मनमा लिने प्रयत्न पनि हुन्न, (न च तज्जो समन्ना हारो होति) न त त्यसद्वारा विज्ञानको अंश उत्पन्न हुन्छ ।

(ख) आवुसो ! भित्र भएको मन बिग्रेको हुन्न, बाहिरको मनको विषय मनको पथमा आएको हुन्छ तर विषयलाई मनमा लिने प्रयत्न हुन्न न त त्यसद्वारा विज्ञानको अंग उत्पन्न हुन्छ ।

(ग) आवुसो ! जब भित्र भएको मन पनि विग्रोको हुन्न, बाहिरको मनको विषय पनि मनको पथमा आएको हुन्छ, मनको विषयलाई मनमा लिने प्रयत्न पनि हुन्छ (तज्जोच समन्ना हारो होति) अनि त्यसद्वारा विज्ञानको अंश पनि उत्पन्न हुन्छ तब यसरी (विज्ञानले) देखेको जुन रूपको त्यो रूप उपादान स्कन्धमा अन्तरगत हुन्छ । अर्थात् त्यस्तो रूपलाई रूप उपादान स्कन्ध भनिन्छ । यसरी भएको जुन वेदना हो जुन संज्ञा हो जुन संस्कार हो जुन विज्ञान हो त्यो विज्ञान उपादान स्कन्ध अन्तगृत हुन्छ ।

“अनि सो भिक्षुले यस्तो जान्दछ यसरी यी पञ्च उपादानस्कन्धहरू एकै ठाउँमा संग्रह हुन्छन्, एकैठाउँमा समागम हुन्छन् र एकै गाउँमा थुप्रिन्छन् । भगवान्‌ले यस्तो भन्नु भएकोछ जसले प्रतित्य समुत्पादलाई देख्दछ उसले धर्मलाई देख्दछ । जसले धर्मलाई देख्दछ उसले

प्रतित्य समुत्पादलाई देख्दछ । यी पञ्च उपादान स्कन्धहरू प्रतित्य समुत्पन्न हुन् । अर्थात् हेतु प्रत्ययद्वारा उत्पन्न भएका हुन् । यी पञ्च उपादानस्कन्धहरू मध्येमा जुन रुचि (छन्द) आलय, अनुनय र ग्रह हो - सोही दुःख समुदय हो । यी पञ्च उपादानस्कन्धहरू मध्येबाट जुन छन्दराग हठाउने र छन्दराग प्रहाण गर्ने - यही दुःख निरोध हो । यतिले पनि भिक्षुले धेरै गरेको हुन्छ” ।

आयुष्मान् सारी पुत्रले उक्तकुरा भन्नु भयो । ती भिक्षुहरूले आयुष्मान् सारिपुत्रको भाषणलाई अभिनन्दन गरे ।

साभार -

बुद्धकालीन श्रावक चरित

भाग २ बाट

४

बुद्ध ! फेरि तिमी अवतरित हुनु परेको छ ।

- अष्टमुनि गुभाजु

कल्पौं कल्प अनेक जन्म लिदै,
सम्पूर्ण पारमिताहरू पूर्ण गर्दै
दशवल्, तिमी यस धरतीमा अवतरित हुन आएका थियौं
२६१८ वर्ष भन्दा अघि स्वेतकेतु बोधिसत्त्व । तिमी,
तल भरेथ्यौं- पृथ्वीवासीहरूको मोक्ष हेतु -
सिद्धार्थ गौतम बनी ।
ओहो ! कति गर्व लाग्दा कुरा -
त्यो धरती, जहाँ तिम्रा कोमल पाइलाहरूको
प्रथम स्पर्श भएको थियो,
त्यो लुम्बिनी रहेछ, मेरो देशको धर्ती, देशको माटो । तिमीले
बनाएका घर -
त्रिरत्न मण्डल र चतु-आर्य सत्य अनि
पञ्चशील र अष्टशीलका कुरा, एक अर्कामाथि प्रवाहित गर्ने
क्रममा तल्लीन छौं - हामी
विश्व सामु हात फैलाउँदै भएपनि
तिम्रा दिव्य सन्देश फैलाउने क्रममा ।
यद्यपि -
थाहा छैन; गौतम ! तिम्रै नाउँमा आज यहाँ
के हुँदो हो, के हुँदैछ ?
मैले सुनेको थिएँ - तिमी, जब अवतरित भयौ र आफ्ना यात्रा
आरम्भ गरेका थियौ -
तब तब विश्व ब्रम्हाण्डै हिलेका थियो रे,
अनि,
अनगिन्ती अण्ड्यारा र मारहरूलाई पछ्याउँ,

दशवल्को तेज फिँजाउँदै - तिमी,
निरन्तर अगाडि बढेका रहकाछौं,
धर्मचक्र प्रवर्तनको मूल उद्देश्य राखी-
विश्व-शान्ति हेतु ।
आखिर सत्रैको अन्त हुँदो रहेछ - थाहा पाएँ
जब विश्राम गर्नु तिमीले - सवै प्राणी सरी
जसरी आयो - त्यसै गरी गर्थौं, हो तिमी- तथागत ।
तर, मैले बृद्धन सकिरहेको छैन अर्भ
साँच्चै तिमी - कहाँ गर्थौ ?
एक डल्लो माटोमा- सिद्धार्थ बनी अवतरित तिमी,
बुद्ध, तथागत, दशवल् आदि नामले पुकारिएका भए पनि,
त्यै मोटा मै मिसिएर
स्वभाव- शुन्यको सूक्ष्म कुराहरूको आफै उदाहरण बनी
अनन्त अनन्त यात्रा- जुन कहिल्यै सिद्धिने छैन,
तिमी लागिरेहेका छौ -
आनन्द देखि - उपगुप्त अनि अशोक हुँदै आजसम्म
बुद्ध-धर्म-संघ बनी
जनमानसमा समाहित भैरहेको जस्तो
निरन्तर बगिरहेको पानी जस्तो,
वायुमण्डल भरी नै व्याप्त भए जस्तो
विश्वभरी नै फैलिइरहेछ -
आकाशामुनिका कलह, अशान्ति मेट्न
प्रयत्नशील तिम्रा शील र नियमहरू ।
त्यसैले - भन्न मन लाग्छ - तिमी मात्र नेपालका हैनौ,
त्यसैले, म भित्रको 'म' लाई मेटि
विश्वनिमित्त बाँच्न सिकाउन
फेरि तिमी यही पृथ्वी मण्डलमा अवतरित भइदिनु परेको छ ।

नेपाली कथा साहित्यको इतिहासमा - बुद्धकालीन कथाको स्थान,

- बटुकृष्ण शर्मा

मेरो विचारमा कुनै पनि विषयलाई लिएर सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, धार्मिक, बौद्धिक आदि दृष्टिकोणले बितिसकेको कुरालाई घतलागदो किसिमले छोटकरी रूपमा बयान भएको लेख नै 'कथा' हो । हुन त यसबारे आधुनिक साहित्यको पृष्ठभूमिलाई हेर्दा यसै अनुरूप विभिन्न स्वदेशी र विदेशी विद्वान्हरूले आ-आफ्नै हिसाबले परिभाषित गरे पनि अन्त्यमा आएर 'जहाँ गहिरो छ त्यहीँ पानी जम्दछ' भने जस्तै धेरैको उद्देश्य भण्डै उस्तै उस्तै देखिन्छ । केवल भाषा र भनाइको शैलीमा मात्र भिन्नता पाइन्छ । जस्तै स्व. महाकवि लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाको शब्दमा भन्ने हो भने - छोटो किस्सा एउटा सानो झ्याल हो, जहाँबाट एउटा सांनो संसार चिहाइन्छ' यो जति राम्रो अर्को परिभाषा नेपाली साहित्यमा देख्न पाइएको छैन भने पनि हुन्छ । यसबारे ईश्वर बरालको भद्दाकिसिमको भनाइलाई पढदा पनि "जीवनका केही महत्वपूर्ण क्षण वा विशिष्ट परिस्थितिका संघातमा परेका पात्रका मनोदशा वा समस्याको उद्घाटन गर्नु र तिनलाई पुष्पगुच्छा भैं कलात्मक रूपदिनु नै कथाकारको शिल्पकारिता हो " भन्ने कुरा थाहा हुन्छ । यस्तै पश्चिमी विद्वान्हरूको अनुभव जन्म बनाईलाई हेर्दा 'लघुकथा एउटै बसाइमा सजिलै संग पढ्न सकिने कथा हो ' भनेर अंग्रेजी साहित्यका विद्वान् हड्सन भन्दछन् भने एडगर एलेन पो को भनाइ यस्तो छ - लघुकथा एकै बसाइमा पढ्न सकिने वर्णन हो, जुन एउटा खास प्रभाव दिन लेखिएको हुन्छ " । यस्तै इ. एम्. फास्टरको परिभाषा अनुसार पनि ' कथा घटनाहरूको त्यो तारतम्य हो जसले कुनै परिणामसम्म पुऱ्याउन सक्तछ ' भन्ने देखिन्छ । यस्तै हिन्दी साहित्यका प्रसिद्ध कथाकार मुन्सी प्रेम चन्द्रले भने ' कथा एउटा घटना मात्र हो ' भनेका छन् । यसरी हेर्दा प्राय सबैजसोको विचारमा खास भिन्नता पाइँदैन ।

यसैगरी पौराणिक काल वा यसका १२,१५ शताब्दी वरपरका कथालाई हेरेर भन्ने हो भने - कुनै ईश्वरीय अवतार वा व्यक्तिहरूको उपदेश प्रधान धार्मिक, सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक आदि क्रियाकलापको छोटो बयानलाई नै कथा भन्नु पर्दछ ' भन्ने मेरो अनुभवले बताएको छ । जे होस् यसबारे पूर्वी साहित्य अनुसार कथा साहित्यको पृष्ठ भूमिलाई जताबाट जसरी हेरे पनि कथाको मूलस्रोत फेला पार्न पनि ऋग्वेद सम्म नै पुग्नु पर्दछ । यस पछि मात्र क्रमश उपनिषद्हरू तथा अन्य संस्कृतका पौराणिक ग्रन्थहरू हुँदै आधुनिक तथा साहित्य मैदानमा आइपुगिन्छ भन्ने कुरालाई - जावाली र नचिकेताको उपाख्यान ऋग्वेद कै - अलापा, रोहित एवं वामदेवको साथै अगस्त्य र लोपामुद्रा, इन्द्र र मरुत, पुरुवा र उर्वशी, इन्द्र र अदिति आदि जस्ता कथाहरूद्वारा पुष्ट्याई गर्नुका साथ साथै, रामायण, महाभारत, देवीभागवत, पञ्चतन्त्र, हितोपदेश र स्वस्थानी व्रतकथा पछि बुद्ध धर्म सम्बन्धी जातक कथा तथा भिक्षुहरूको कथा आदि हुँदै तिलस्मी र जासुसी कथाहरू पछि विस्तारै विभिन्न विषयसंग सम्बन्धित आधुनिक कथाको संसारमा विचरण गर्न थालिएको हो । यसै गरी पश्चिमी साहित्यतिर फर्केर हेर्दा पनि 'दि टेलस अफ् द म्याजिएशन' जस्ता कथा, इ.पू. ३०० देखि ४०० सम्मको अन्तरालमा पाइने इजिप्टको 'दुई दाजुभाइको कथा' को साथै बाइबल, यूनान र रोमेली धर्म शास्त्रहरूमा पनि धेरै प्रकारका कथाहरू पाइन्छन् । यसैगरी यहूदीहरूको कथैकथाको संगालो 'ओल्ड टेस्टामेन्ट' पनि हाम्रै अगाडि छ । यस्तै १४ शताब्दीको मध्यतिर 'बोकासियोको' बोकाच्चो, डेकामारा जस्ता कथा र बेलायतको केन्टावरी टेलस पनि प्रख्यात नै छ । यसैगरी नेपाली कथा साहित्यको उद्गम स्रोत हेर्ने हो भने यसको पहिलो मुहान पूर्वी साहित्य नै हो भनेर किटान गर्न सकिन्छ समयको

प्रभावले गर्दा यसको दोश्रो मुहान पश्चिमी साहित्य पनि हुन आइपुगेको छ । तर आधुनिक रूपमा आइ पुग्दा यिनीहरूले दो भानको रूप लिए । यहाँबाट एउटै भई कथाहरूपी नदी बनेर बगिरहेको छ । भनाइको तात्पर्य यो हो कि नेपाली कथा साहित्यमा दुबै तर्फको राम्रो प्रभाव परेको देखिन्छ । अझ प्रष्ट शब्दमा भन्ने नै हो भने पश्चिमी साहित्यको विशेष प्रभावबाटै आधुनिक नेपाली कथा साहित्यको पुनर्जन्म भएको हो भनेर मान्नेहरूको संख्या कम छैन । जे भए पनि लिच्छवी कालम् आइपुग्दा नेपाली कथा साहित्य रूपी प्रकास विस्तृत हुँदै गएको अनुभव हुन्छ र लिखित रूपमा कथाको कुरागर्दा १८२७ को शक्तिवल्लभ आर्यालको 'विराट पर्व' लाई नै कथाको पगरी गुताइएको देखिएको छ । यसरी पश्चिमी साहित्य तिर फर्केर हेर्ने हो भने पनि इशाको पाँचौँ शताब्दी तिर नै कथारूपी वृक्ष झ्याङ्गिएको देखिने मात्र होइन फूल र फलहरू पनि फलि सकेका देखिन्छन् ।

हुन त तत्कालीन कथाहरूमा सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक र सांस्कृतिक सम्बन्ध भए पनि धार्मिक पृष्ठभूमि मै यिनीहरू जन्मेका हुन् । यिनीहरूको खास उद्देश्य हो - इहलोक र परलोक, आत्मा र परमात्मा, पाप र धर्म, ज्ञान र अज्ञान, मनुष्य र देवता, जीवन र मृत्यु जस्ता ज्ञान मानिसहरूलाई दिन चराचुरुङ्गी, पशुपक्षी, भूतप्रेत, देवदानव आदि जस्ता पात्रहरू खडागरी ज्ञान प्रदान गर्ने ज्ञान भण्डार खोल्न दिनु । यस्तै गरी वरदान, श्राप, विघ्नबाधा, चमत्कार आदि संग सम्बन्धित कथाहरूबाट समाजलाई नीति, धर्म र कर्तव्य जस्ता उपदेश सजिलैसंग दिनसक्ने योजना बनाएको अनुभव भएकाले यतैबाट पौराणिक कथाको श्री गणेश भएको हो भने र ठोकुवा गर्न पनि सकिन्छ । यो भन्दा पनि अज अगाडि हेर्दै हेर्दै गई जंगली अवस्था सम्म पुग्ने हो भने कथाको प्रारम्भिक अवस्था खोज्न पनि त्यहीं नै पुगनु पर्दछ र त्यतैबाट कथाको मूलस्रोत फेला पार्ने बाटो भेटिन्छ । किनभने जंगली अवस्थामा पनि हिंस्रक जनावर, चराचुरुङ्गी, अन्यपशु तथा प्रकृति, प्राकृतिक प्रकोप, रूख, पात, लहरा, फूल, ओढार आदि जस्ताबाटै कथाको उत्पत्ति

भएको हो । यी कथाहरू राम्रा र नराम्रा (सुखदायी र दुःखदायी) गरी दुइ प्रकारका देखिएकाछन् । किनभने यौटाले अर्कोलाई राम्रो वा नराम्रो कुनै घटना सुनाउँदा सुनाउँदै कथाको सृष्टि भइसकेको हुन्थ्यो । यसैको विकास हुँदा हुँदै क्रमशः दन्त्यकथा, गाउँखाने कथा, पौराणिक कथा, औपदेशिक कथा, धार्मिक कथा, तिलस्मी कथा र जादुगरी कथा आदि हुँदै आधुनिक कथाको सृष्टि भएको हो भन्ने कुरालाई मेरो ब्रह्मले देखेको छ - सबै कथा र यससंग सम्बन्धित विषयहरूको आद्योपान्त अध्ययन गरी विचार गर्दा ।

यसरी हेर्दा अलिखित रूपमा पाइने दन्त्यकथा, गाउँखाने कथा र लिखित रूपमा पाइने पौराणिक कथाहरू नेपाली साहित्यमा निकै नै पाइएका छन् भन्ने कुरालाई रामायण र कथै कथाको सँगालो महाभारतका अनुदित कथाहरू तथा वृहत्कथा (इ. पू. ५००-१ शताब्दीसम्म) हरूले परिपुष्टि गर्नुको साथै मधुमालती, स्वस्थानी ब्रत कथा र देवी भागवत आदि जस्ता कथाहरू एकातिर भेटिन्छन् भने अर्को तिर भूत, प्रेत, राक्षस तथा वीरसिक्क, बेताल पश्चिमी, तोता मैना आदि जस्ता जादुगरी र तिलस्मी कथाहरूले पनि नेपाली साहित्यलाई धनी बनाएकै देखिएकोछ । अरु संक्षिप्त तथा सामान्य रूपमा हेर्ने हो भने नेपाली भाषामा कथाको आयात स्रोत खोज्दा माथि भने भै संस्कृत वाङ्मयको साथ साथै प्राकृत र पालि भाषालाई मान्नु पर्दछ । तथापि यसको उत्पत्तिको खास स्रोत खोज्ने नै हो भने वैदिक वाङ्मय नै हो ।

संसारको जुनसुकै साहित्य क्षेत्र तिर हेर्दा पनि कथाको पूर्वाधार 'कथनोपकथन' नै देखिएकोछ । किनभने कुनै मानिसलाई कुनै कुराको घत लागेको भए त्यो कुरा उसले अर्कोलाई भन्दा निकै आकर्षक ढंगले भनी आफूतिर आकर्षित गराउन समर्थ हुन्छ र श्रोताले पनि अर्कोलाई यस्तै गरी भन्दै जाँदा जसरी पोखरीमा सानो ढुंगाको टुक्रा फाल्दा छाल बढ्दै जान्द त्यसै गरी कथाको प्रचार पनि सर्व प्रथम मौखिक रूपबाट हुँदै गएको हो । यसरी हेरेपछि मात्रै लोक कथा, गाउँखाने कथा, दन्त्य कथा आदि पछि पौराणिक र धार्मिक कथाको प्रारम्भ मानिसले गरेको बुझिन्छ । यस पछि

मात्र कसैको नक्कल गरी बुद्ध धर्मका अनुयायीहरूले पनि जातक कथाको सृष्टि गरेको हुनुपर्दछ जसले बुद्ध धर्म माथि न्याय गरेको देखिदैन । किन भने वैदिक धर्ममा जस्तै जन्मजन्मान्तर, स्वर्ग, नरक आदि नै मान्ने हो भने यस बुद्ध धर्ममा भिन्नता नै के रह्यो र । (यो धारणा मेरो हो) यस्तै गरी पौराणिक काल र त्यसको आसपास तिर विचरण गरी हेर्दा अति मानवीय र मानवीय घटनाको संघर्षमा हिजो आज मानवीय घटनाकै विजय हुँदै आएको देखिएको छ जसलाई आधुनिक विचार पनि भन्न सकिन्छ । यही आधुनिक विचारले परिपोषित कथाहरू खासगरी १९९१ साल देखि नेपाली साहित्यमा भुल्किन थालेका हुन् । जसमा मानव जीवनमै घटेको कुनै घटनाहरूलाई मूर्तरूप दिइन्छ र त्यसलाई नै सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक, तार्किक, नैतिक धार्मिक, औपदेशिक, मनोवैज्ञानिक र दार्शनिक आदि बनाउन सकिन्छ । यस्ता कथाहरू पढदा कल्पनिक जस्तो अनुभव भए पनि कुनै न कुनै रूपमा मनुष्य जीवनसंग सम्बन्ध नरहेको हुँदैन । जे भएपनि कथा भन्ने शब्द सुन्ने वित्तिकै यसबाट मनोरञ्जन पनि हुन्छ भन्ने कुरा धेरैले थाहापाएका छन् । यो आजको मात्र कुरा होइन, कथाको प्रारम्भिक अवस्था देखिकै कुरा हो । अज यसो भन्दा राम्रो होला जंगली अबस्था देखि नै चल्दै चल्दै आजसम्म आइरहेको परम्परा हो । यसैले सहित्य विधा मध्ये बढी जनप्रिय कथा नै भएको हो र साहित्यमा सबभन्दा जेठो दाजुको रूपमा पनि चिनिएको हो ।

कथाबाट केवल इतिहास मात्र सँगालिने होइन, मानिसको मुटु नै छुने गरी विभिन्न प्रकारका उपदेश दिने मुख्य माध्यम पनि भएको देखिएकाले यो भन्दा राम्रो प्राचीनतम साहित्य विधा अर्को पाँइदैन भन्न सकिन्छ । किनभने - बालक बालिका तन्नेरातन्नेरी, बुढाबुढी, रोगी निरोगी, आस्तिक नास्तिक आदि सबैलाई यिनीहरूकै स्तर अनुरूप आकर्षित पार्न सक्ने सबै भन्दा ठूलो शक्ति यसैमा निहित छ । यसैले समय अनुसार परिवर्तन भई विषय वस्तु प्रस्तुत गर्ने कथालाई आधुनिक र नभएकालाई प्राचिन कथा भनिएको हो । यसबाट हिजो आज त्यति चासो नराख्ने समाजको केही भाग भेटिए पनि प्राचीन कथाहरू अति नै शिक्षाप्रद भएका

हुनाले मापदण्डको रूपमा यिनीहरूले आफ्नो महत्वपूर्ण स्थान ओगट्न भने छोडेका छैनन् । यसरी हेर्दा संस्कृत साहित्यबाट कुनै न कुनै रूपमा नेपालीमा अवतरित हुँदै आएका रामायण, महा-भारत, कृष्ण चरित्र आदिका कथाहरू जस्तै उपदेशात्मक प्रवृत्तिलाई प्रधानता दिएर लेखिएका बुद्धधर्म सम्बन्धी त्रिपिटकका कथाहरू पुरा नै अवतार लिएर भएपनि विस्तारै विस्तारै नेपाली साहित्यमा देखापर्दै आउन थालेका थिए (लगभग ५०, ५५ वर्ष अघिदेखि) र खासगरी २०२८ साल देखि मात्र आउन थालेका हुन् । त्यस भन्दा अघि अधिका कथाहरू पाइहाले पनि विशेष गरी जातक कथाहरू मात्र नेपालीकथा साहित्यमा पाइएका थिए भन्दा अतिशयोक्ति होला जस्तो लाग्दैन ।

यसैले यो लेखको खास उद्देश्य हो - नेपाली साहित्यमा अवतरित उपदेशप्रधान बुद्धकालीन धार्मिक, दार्शनिक, सामाजिक, आर्थिक राजनैतिक, संस्कृतिक आदि विभिन्न प्रकारका कथाहरूको अध्ययनको साथै सामान्य लेखाजोखा गर्नु हो । किन भने आजको सहित्य संसारमा प्रमुख उपदेशात्मक सरल विधा नै कथा मानिएको छ र यसैको माध्यमबाट- सामाजिक, राजनैतिक, धार्मिक, आर्थिक, दार्शनिक, मनोवैज्ञानिक आदि विषयसंग सम्बन्धित विचार धाराकै मूल फुटेको छ र यिनीहरूकै आधारमा साहित्यिक भावना र कल्पनाको जैमघट भएको हुन्छ तथा विचार र अनुभूतिको द्वन्द्व पनि पैदा भएको हुन्छ । चाहे जुनसुकै प्रकारको कथा किन न होस् ।

हुन त मागधि भाषामा लेखिएको नेपालीमा अनुदित बुद्धकालीन कथाहरूलाई नयाँ कथाको दाँजोमा राख्न आधुनिक कथा साहित्यको दृष्टिकोणले नमिल्ने भए पनि प्राचिन पौराणिक काल र त्यस भन्दा अधिको अवस्थामा राख्न पनि आधुनिक कथा संयोजनाको सिद्धान्तले नदिने हुँदा जसरी धार्मिक दृष्टिकोणको आधारमा महापुरुष गौतम बुद्धले मध्यम मार्ग अपनाएका छन् त्यसरी नै त्रिपिटकबाट नेपालीमा अवतरित कथाहरू न त प्राचीनतम नै हुन् न त आधुनिक नै । किन भने संस्कृतबाट उद्भव भएका पौराणिक कथाहरूमा विशेष गरी देवताहरूकै प्रमुख स्थान पाइन्छ भने नेपालीमा अनुदित 'बुद्धकालीन' कथाहरूमा स्वर्ग, देवता, पूर्वजन्म

र परजन्म आदि पाइए पनि त्रिपिटकका महापुरुष गौतम बुद्ध नै ठूलो ठालु देखिएका छन् जसरी गीताका कृष्णले आफूलाई सर्वे सर्वा देखाएका छन् ।

यसै गरी विषय वस्तुको आधारमा हेर्दा सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, राजनैतिक आदिको साथै विभिन्न प्रकारका उपदेश प्रधान कथाहरू पाइन्छन् जुन हिजो आज समेत त्यत्तिकै उपयोगी देखिए पनि गौतम बुद्ध र उनका आदर्शहरूलाई नै प्रधानता दिएर अथवा गौतम बुद्धको चरित्रलाई नै प्रमुख स्थान दिएर लेखिएका कथाहरू भएकाले आधुनिक कथाको दाँजोमा भने राख्न नसकिएको हो । नत शतप्रतिशत पौराणिक कथाको दाँजोमा । यसबारे माथिल्लो अनुच्छेदमा पनि लेखिसकेको छु ।

यहाँ आधुनिक कथा भन्ने बित्तिकै यसको पनि खास सीमा रेखा कोर्न त मुस्किल नै पर्दछ । (आज आधुनिक भनेको समयको गतिले गर्दा भोलि प्राचीन बन्न सक्तछ) आज हामीले कथाको जुरूप देखेका छौं त्यो १९ सौं शताब्दी भन्दा अगाडि थिएन र आजको कथा साहित्यको जुरूप छ त्यो पश्चिमी देशकै देनको भन्न हिच किचाउनु पर्दैन । तथापि मुख्यतया जीवन र जगत संग सम्बन्धित सामाजिक पृष्ठ भूमिलाई लिएर यथार्थरूपमा लेखिएका कथाको उद्गम स्थलमा नै आधुनिकताको चिनो लगाइएको देखिन्छ - आधुनिकताको चशमाले हेर्दा । जसलाई नेपाली साहित्यमा हेर्दा १९९१ को शारदा पत्रिका र 'कथाकुसुम' ले नै आधुनिकताको शिलान्यास गरेको कुरामा नेपाली साहित्यका सबैजसो विद्वान्हरू सहमत छन् । यसैले संक्षेपमा के भन्न सकिन्छ भने प्राचीन परम्पराका कथाहरूको संशोधित रूप वा आकार नै आधुनिक कथा हो ।

यसरी आधुनिकताको दृष्टिकोणले हेर्दा आज भन्दा २५३९ वर्ष अगाडि देखि नै सृष्टि हुँदै आएका तथा विशेष गरी वि.सं. २०२८ साल देखि नेपालीमा अनुदित हुँदै आएका बुद्धकालीन - धर्म कथा, दानकथा, शीलकथा, स्वर्गकथा, पुण्यकथा, पुण्य विपाक कथा, संमोदनी कथा सारायणी कथा, प्रासादनी कथा तथा यात्रा वा भ्रमण कथा संस्मरणकथा, दृष्टान्त कथा आदि जस्ता कथाहरू कुनै सामाजिक, कुनै धार्मिक, कुनै राजनैतिक र कुनै

आर्थिक अन्तरगत समावेश भएका कथाहरूले आधुनिकतासंग दाँजिन नपाए पनि आधुनिक समाजलाई भने सही बाटो हिडाउन सक्ने प्रसस्त खूबी यिनीहरूमा छ भनेर मुक्तकण्ठले भन्न सकिन्छ । किन कि गौतम बुद्धको मृत्यु भएको २५३९ वर्ष वितिसक्दा पनि जति जति पुरानो हुँदैगयो उति उति कथा को माध्यमद्वारा दिइएका उपदेशहरू भने नयाँ नयाँ हुँदै आएका छन् भन्ने तथ्यलाई संसारको अवस्थाले ग्रहण गर्दै आइरहेको कुराको आधारमा पनि पुष्टि भएकै छ । यी कथाहरूलाई आधुनिक दृष्टिले वा सिद्धान्त अनुसार हेर्दा स्तरीय नदेखिए पनि तत्कालीन अवस्था अनुरूप भने स्तरीय नै छन् भन्न सजिलैसंग सकिन्छ । फेरि कथामा हुनुपर्ने एउटै भाव, एउटै चरित्र, एउटै घटना र एउटै स्थान पनि पाइने हुनाले हिजो आजको हिसाबले हेर्दा पनि बुद्धकालीन कथाको आकार त्यति अपुष्ट देखिदैन । यसै प्रसंगमा हेर्दा माथि उल्लेख भएका कथाहरू (केवल शीर्षक) प्राय जसो यात्रा, दृष्टान्त र संस्मरण कथा अन्तरगत नै देखिन्छन् अधिकांश रूपमा । यस्ता कथाहरू मध्ये जातक कथा तथा अन्य उपदेशात्मक कथाहरू दृष्टान्त कथाभित्र समावेश भएका छन् प्राय गरेर । साथै आधुनिक दृष्टिले हेरिने कथाका प्रमुख तीन तत्व - आरम्भ, कथानक र अन्त्य - पनि यहाँ पाइन्छन् । यस्तै एउटा कथाको प्रारम्भ गर्दा गर्दै बीचमा दृष्टान्तको लागि अर्को कथा पनि भनिन्छ भने त्यस्तो कथालाई गर्भ कथा भन्ने चलन छ र यस प्रकारका कथाहरू पनि यहाँ निकै पाइन्छन् । तै पनि यो परम्परा पालि साहित्यको नभई संस्कृत कै हो भन्ने कुरा पनि सबैले स्वीकारेका छन् । यसरी हेर्दा हेर्दै पनि यी बुद्धकालीन विभिन्न ग्रन्थ अन्तरगतका कथाहरूको आधारमा भन्न सकिन्छ कि सामाजिक, धार्मिक, दार्शनिक आदि विषयलाई माध्यम बनाई लेखिएका कथा भए पनि आधुनिक समाजले यस्ता कथाहरूबाट (औपदेशिक) ज्ञानबर्धनको साथै शिक्षाप्रद विचारधाराहरू पाएकोछ । खास गरी जति पनि बुद्धकालीन कथाहरू पाइन्छन् ती मध्ये धेरै जसो उपदेशात्मक शैलीमा लेखिएका, प्राय घटनाप्रधान भए पनि उपदेश (कुनै न कुनै एउटा उपदेश)लाई नै प्रधानता दिएर लेखिएको देखिन्छ र जसले जस्तो सुकै

वकालत गरेर आफ्नो दुनो सोझ्याउन खोजे पनि यसले खासगरी आदर्शवादलाई नै अँगालेको छ । यसैको आडमा आफ्नो धर्म प्रचारको केन्द्र विन्दु बनाएको छ । जे भए पनि बुद्धकालीन औपदेशिक कथाहरूको पृष्ठभूमि भने समाज नै हो । यसैले भन्न सकिन्छ बुद्धकालीन कथाहरू धार्मिक आडमा जन्मेका भए पनि समाज प्रधान नै देखिन्छन् अधिकांश मात्रामा । हुन त यी कथाहरूको अनुवाद आधुनिक कालमा आएर भएको भए पनि भावानुवाद नभई शब्दानुवाद भएको छ । यसैले कथावस्तु, पात्र, चरित्र, घटना उद्देश्य र शैलीलाई कथाको मापदण्डको आधारमा हेर्दा यो बुद्धकालीन कथाहरूलाई नयाँ भन्न नसुहाउने कुरा माथि पनि उल्लेख गरिसकेको छु । तर कथाका उक्त लक्षणहरू भने यहाँ पाइन्छन् । तथापि हिजो आजको जस्तो कथाको राम्रोस्वरूप भने पाउन मुस्किल पर्दछ ।

“ जीवनको यथार्थ घटनालाई लिएर लेखिएको कथा नै आधुनिक कथा हो ” भन्न सकिने वातावरण हिजो आजको कथा साहित्यको स्थितिलाई लिएर हेर्दा देखिइको छ । त्यसैले उपदेश प्रधान कथाहरूमा कतिपय ठाउँमा पूर्वजन्म र परजन्म सम्बन्धी अदृश्य धारणलाई नै प्रमुख आधारमानी समाजलाई अलमल्याउने विचारलाई प्रधानता दिएको देखिन्छ । यस विचारलाई भने आधुनिक समाज र विद्वानहरूले लत्याइसकेका छन् । यसैले बुद्ध कालीन कथाहरूलाई आधुनिक कथासंग दाँज्न नसकिएको हो, दुइ चार वटा ऐतिहासिक र सामाजिक कथाहरूलाई छोडेर । किन कि धार्मिक कथा भन्ने बित्तिकै त्यो चाहे यथार्थवादी, मनोवैज्ञानिक, यौन मनोवैज्ञानिक, आर्थिक, सामाजिक र राजनैतिक आदि किन नहुन् तथापि त्यसको पृष्ठ भूमि हेर्ने हो भने पूर्व जन्म र परजन्मसँग सम्बन्धित राम्रो कामगरे स्वर्ग र नराम्रो कामगरे नरक भोग गर्न पर्ने जस्ता एवं श्राप र बरदान जस्ता कुराहरू भाग्यको भरमा अडिएका पाइन्छन् । तर अहिलेको समाजले यस्ता बिचाररूपी लेखमाथि हरिताल लगाइसकेको छ र आफ्नो जीवनसंग सम्बन्धित सामाजिक, आर्थिक, मानसिक आदि पृष्ठ भूमिमा उभिएको यथार्थजीवन जगतलाई सहीबाटो देखाउने आधुनिक बिचारले अभिप्रेरित कथाहरूलाई नै

अँगाल्न पुगेको छ । यसैले बुद्धकालीन कथाहरूमा उक्त कुराहरू पढ्न र अनुभव गर्न पाइहाले पनि मूलतत्त्व भने नपाइने हुनाले आधुनिकताको दाँजोमा निष्प्राण पुतली जस्तै देखिन पनि सक्तछन् । यसैले मुक्तकण्ठले भन्न सकिन्छ कि समाजलाई विभिन्न तरीकाले फाइदा दिने र अनुशासित बन्नमा बढी प्रभावकारी सिद्ध भए पनि आधुनिकताको चस्माले हेर्दा धमिलै देखिन्छन् । हुन त यी बुद्ध कालीन कथाहरूमा पौराणिक कालका कथाहरू भन्दा केही भिन्नता पाइए पनि “कर्मनै जीवनको धर्म हो” भन्ने गीताका श्री कृष्णले आफूलाई सर्वेसर्वा ठाने जस्तै कपिलवस्तुका शुद्धोदन राजाका छोरा सिद्धार्थ (गौतम बुद्ध) ले पनि बुद्धत्व प्राप्त गरे पछि आफूलाई राम र कृष्ण जस्ताकै ठाउँमा समाविष्ट गराउन खोजेका मात्र होइनन् रामचरित्र र कृष्ण चरित्र भन्दा पनि आफ्नो चरित्रलाई अज माथि उठाउने प्रयास गरेको परिलक्षित हुन्छ । नेपालीमा अनुदित बुद्धकालीन गृहस्थी, बुद्धकालीन राजपरिवार, बुद्धकालीन परिव्राजक, बुद्धकालीन श्रावक, बुद्धकालीन श्राविका, बुद्धकालीन विमान कथा, बुद्धकालीन प्रेतकथा, बुद्धकालीन ब्राह्मण, बुद्धकालीन ब्रह्मादिदेव आदि ग्रन्थभित्रको कथाहरूको अध्ययन गरी सारांश प्रस्तुत गर्दा । हुन त यस्ता कुराहरू आफ्नो पेट भर्न पल्केका बुद्धका अनुयायी बनाउँन चाहने नक्कलीहरूले थपी गौतम बुद्धलाई सबैकुराको संज्ञा दिएको हुनु पर्दछ भन्ने मेरो आफ्नो विचार छ । तथापि गौतम बुद्धलाई नै सबैले अगाडि उभ्याएकाले मेरो बिचार “एक्लो वृहस्पति भुट्टा” भने जस्तै पनि हुनसक्तछ । यसलाई समयले भने विसर्न सक्नेछैन । पर्खन सक्ने धैर्यता लिन मात्र सक्नु पर्दछ ।

जे होस् यस लेखको खास उद्देश्य हो - नेपालीमा अनुदित बुद्धकालीन विभिन्न ग्रन्थका कथाहरू मध्ये बुद्धकालीन गृहस्थी, बुद्धकालीन महिला र बुद्धकालीन राजपरिवार आदि विभिन्न पुस्तक भित्र के कस्ता कथाहरू छन् र यिनीहरूले नेपाली कथा साहित्यलाई दिएको देनबारे प्रस्तुत गर्नु हो । यसैलाई आधारमानी मोटामोटी (सामान्य) रूपमा कथालाई वर्गीकरण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

उक्त ग्रन्थ भित्रका बुद्धकालीन कथाहरूको वर्गीकरण गर्नु भन्दा अगाडि नेपाली र अन्य साहित्यका कथाहरूका पनि सामान्य रूपले वर्गीकरण गर्दा मुख्य तथा दुई प्रकारले विभाजन गर्न सकिन्छ । ती हुन् -

१. यथार्थ घटनाको आधारमा लेखिएको

२. काल्पनिक घटनालाई आधार बनाई लेखिएको यी मध्ये पौराणिक कथा भित्र उक्त दुबै सत्य र कल्पनाका क्रियाकलापहरू पाइन्छन् । पौराणिक कथाहरूमा असाधारण क्रियाकलाप, विशेष शक्तिसम्पन्न मानव चरित्र र देवी देवताको वर्णन पाइन्छ भने कतै कतै कुनै करालाई दृष्टान्तको रूपमा बताइएका काल्पनिक कथाहरू पनि पाइन्छन् । जसरी संस्कृत साहित्यबाट नेपालीमा अवतरित स्वस्थानी ब्रतकथा, महाभारतकथा, देवी भागवतको कथा, कृष्ण चरित्र कथा आदि जस्ता कथाहरू पाइन्छन् त्यसैगरी बुद्ध धर्म सम्बन्धी कथाहरू मध्ये "ललित विस्तर, स्वयम्भू पुराणको कथा, बौद्धावतार सम्बन्धी कथा तथा केही त्रिपिटकका अन्य कथाहरू पनि प्रविष्ट भएका देखिन्छन् (धेरै समय अधिदेखि) । र अहिले त्रिपिटकबाट अनुदित सैयौं कथाहरू नेपाली साहित्यमा पाइएका छन् । यसैले संस्कृतबाट आएका अति प्राचीनतम कथाहरू पनि प्रविष्ट भएका देखिन्छन् (धेरै समय अधिदेखि) । र अहिले त्रिपिटकबाट अनुदित सैयौं कथाहरू नेपाल साहित्यमा पाइएका छन् । यसैले संस्कृतबाट नेपालीमा आएका अति प्राचीनतम कथाहरूलाई पौराणिक कथाको पहिलो युगमा र त्रिपिटक आदिबाट नेपालीमा आएका कथाहरूलाई दोश्रो युगको पौराणिक कथा हो भन्दा पनि खास फरक पर्ला जस्तो लागेन त्रिपिटकका कथाहरूको संक्षिप्तरूपमा अध्ययन, मनन र चिन्तन गर्दा । किनभने जसरी पौराणिक कालका कथाहरूमा घटना, पात्र, परिस्थिति आदि पाइन्छन् । त्यसै गरी बुद्धकालीन कथाहरूमा पनि पाइन्छन् र कथामा हुने संवाद र आख्यान जस्ता तत्वहरू पनि यहाँ पाइन्छन् ।

यस प्रकासका पौराणिक कथाहरूले (वैदिक धर्म र बुद्ध धर्म सम्बन्धी) सामाजिक विचार तथा व्यवहारमा आजसम्म निकै प्रभाव पार्दै आइरहेका छन्

र यो संस्कारलाई छाड्न सक्ने क्षमता नेपालीको बुद्धिसंग छैन न त हुने नै छ । यसैले जसले जे भने पनि पौराणिक कथाहरूले हाम्रो समाजलाई अति महत्वपूर्ण योगदान दिइरहेका छन् र अनुशासन र नैतिकताको बाटो हिडाइरहेका छन् ।

यसै भित्र बसी बुद्धकालीन कथाहरूले पनि कुनै न कुनै रूपमा निकै महत् गरिरहेका छन् वैदिक संस्कृतिको आधारमा तुलनात्मक अध्ययन गर्दा ।

हुन त कथाको वर्गीकरणमा लोक कथालाई पहिलो मानी पौराणिक कथालाई दोश्रो स्थानमा राख्ने हो भने बुद्धकालीन कथाहरूलाई तेश्रो स्थानमा राखिसके पछि मात्र संस्कृतबाट नेपालीमा आएका पंचतन्त्र, इशप नीति कथा तथा जातक कथा जस्ता नैतिक शिक्षा दिने कथाहरूलाई नीति भित्र गणनागरी जातक कथा वा अन्य उपदेशात्मक कथाहरूलाई नैतिक कथाको साथ साथै दृष्टान्त कथा भित्र पनि राख्न सकिन्छ । यस्तै गरी दन्त्य कथा, गर्भे कथा, संस्मरण कथा, यात्राकथा, भ्रमण कथा अद्भूत कथा हास्यव्यंग्य कथा र मनोवैज्ञानिकताको आधारमा लेखिएका कथा आदि धेरै प्रकारका देखिन्छन् जसले कुनै न कुनै रूपमा सामाजिक, अर्थिक र राजनैतिक व्यवस्थासंग सम्बन्ध राखेका हुन्छन्, विशेष गरी धर्मलाई नै पृष्ट भूमि बनाएर ।

कथावस्तुको विवरणबाट पौराणिक कालका कथाहरूमा जस्ता प्रकारका विषयवस्तुहरू पाइन्छन् बुद्धकालीन कथाहरूमा पनि भ्रण्डै भ्रण्डै त्यस्तै विषयवस्तुहरू त्यस्तै देखिन्छन् प्रकारान्तरले हेर्दा । माथि भने जस्तै फरक यति छ कि पौराणिक कथाहरूमा मनुष्य चरित्रको बाहुल्यता पाइन्छ । यस्तै वेदविहित धर्ममा पनि स्वर्ग र नरक, देवता र राक्षस चरित्र आदि कै वर्णन पाइन्छन् र पाप गर्नेले पाप अनुसारको नरक एवं धर्म गर्नेले धर्म अनुसारको स्वर्ग (देवलोको) तथा धेरै धर्म गर्नेले मोक्ष (निर्वाण) प्राप्त गर्न सक्छ भने जस्तै यी बुद्ध धर्म सम्बन्धी कथाहरूमा पनि यस्तै यस्ता विषयहरू समावेश भएका छन् भन्ने कुरालाई बुद्ध धर्म अनुसार राम्ररी आचरण गर्ने पात्रको मृत्यु भएपछि देवलोकमा पुग्दछ भन्ने कुरा- अन्नाथ पिण्डक

देवपुत्र, हस्तक देवपुत्र, उद्गत गृहपतिको स्वर्ग वास, (बु.गु.) जन सभदेवपुत्र (बु.रा.) उत्तरा विमान आदि द्वारा परिपुष्ट गर्न सकिन्छ । तर यहाँ विचारणीय कुरा के छ भने स्वर्ग, नरक, धर्म आदि सम्बन्धी सैद्धान्तिक दृष्टिकोणमा केही भिन्नता देखाउने बाटो बनाइएको छ र आफ्नै मौलिकता प्रदर्शन गर्ने प्रयास पनि गरिएको छ । बुद्ध धर्मले सकभर अन्य कुनै धर्मको समर्थन, सित्तिमिति गर्न नखोज्ने हुनाले कतै मनोवैज्ञानिक ढंगले आन्तरिक रूपमा विरोध गर्ने परम्परालाई नछोडको त होइन भन्ने कुरालाई 'राजा प्रशेनजित कोशल' कथा श्रृंखला अन्तरगतको 'महायज्ञ' शीर्षक (बु.रा.भा.१) असि बन्धक पुत्र गामणी शीर्षक अन्तरगत प्रार्थनाद्वारा सुगति वा दुर्गतिमा पुग्न सकिदैन, र निगण्ठनाट पुत्रको कथा श्रृंखला उपदेश शीर्षक (बु.गु.भा.२) 'राजा माधुर' शीर्षक कथा श्रृंखला अन्तरगतको 'वर्ण व्यवस्था केवल घोषमात्र हो' शीर्षक (बु.रा.था.१) चुन्द कुमारपुत्र कथा श्रृंखला शीर्षक अन्तरगत "कसका शुद्धि रुचाउँछौ ?" शीर्षक कथा श्रृंखला (बु.गु.भा. २) उपाली गृहपति शीर्षक अन्तरगत 'बुद्धसंग पहिलो भेट शीर्षक (बु.गु.भा.२) सन्धान गृहपति शीर्षक अन्तरगतका कुराहरू (बु.गु.भी.३) आदि जस्ता शीर्षक र उपशीर्षकहरूले एकातिर पुष्टि गरेका छन् भने अर्को तिर यसै गरी बुद्धधर्मको विरोधमा गरिने षड्यन्त्रहरूलाई पनि "सुन्दरीको हत्या" शीर्षक (बु.म. दोश्रो भाग) र पञ्चकङ्कस्थपति शीर्षक (बु.गु.भा. ३) आदि जस्ताले राम्ररी औल्याएर देखाएका छन् ।

सामान्य रूपले हेर्दा पौराणिक कालका कथाहरूले जुन प्रकारको प्रभाव समाजमा छोडेका छन् त्यसलाई संशोधन गरी समयानुकूल बनाउने अभियान रूपी मार्गमा लागेका गौतम बुद्धले आफ्नै किसिमको बाटो बनाएका छन् । (बुद्ध धर्मको स्थापना) तर यसलाई टाढाबाट हेर्दा भने झण्डै झण्डै एउटै एउटै जस्तो मार्ग देखिन्छ । किन भने गौतम बुद्ध पनि परंपरागत (वैदिक सभ्यता) सभ्यता र संस्कारमा ३५ वर्ष सम्म हुर्किसकेका यी क्षत्री राजकुमारको विचारको प्रादुर्भाव पनि वैदिक सभ्यता र संस्कृतिबाटै भएको हो । यसैले

आफ्नो भिन्नै सिद्धान्तको स्थापना गर्न खोज्दा खोज्दै पनि उक्त सभ्यता र संस्कृतिको प्रभाव मेटिएको देखिदैन तर संशोधन भने पक्कै भएको छ । यसैले यस सिद्धान्तको अनुशरण र अध्ययन गर्ने व्यक्तिहरूले पूर्वाग्रह एवं एकोहोरो पन त्यागी तटस्थ भई अध्ययन गर्दा बुद्धले स्थापना गरेको सिद्धान्त (बुद्ध धर्म) जति रोचक तथा उपयोगी हुनेछ त्यति बर्गीको धोडा जस्तो भई अध्ययन गर्दा हुन सक्नेछैन । फेरि अर्को के छ भने २५३९ वर्ष अगाडिको कुरा भए पनि यसबाट अधुनिक समाजको निमित्त उपयोगी हुने ज्ञानहरू बटुल्नु बुद्धिमानी हो र मैले पनि आधुनिक समाजको निमित्त बुद्धकालीन कथाहरूले के कति योगदान दिन सकेका छन् भन्ने कुरालाई पनि प्रमुखलक्ष मध्ये एकलक्ष बनाएको छु ।

हुन त प्रस्तुत बुद्धकालीन गृहस्थी भाग १ बुद्धकालीन महिला भाग १ र बुद्धकालीन राजपरिवार भाग १ आदि जस्ता पुस्तक भित्रका विभिन्न कथाहरूलाई हेर्दा आँउदा अतिमानवीय र मानवीय कथाहरू, सौन्दर्य बोधक कथाहरू (सामान्य नारीहरू देखि लिएर - सिरिमा गणिका, अम्बपालीगणिका, चिञ्चामाणविका, श्रद्धा उपासिका, सुन्दरी परिव्राजिका (बु.म.भा.२) र सुचीमुखी जस्ता) साहसिक आदि जस्ता कथाहरू पहिले पहिले पाइन्थे भने यसैको हाराहारीमा आएका बुद्धकालीन कथाहरूले बालक बालिका र युवक युवतीलाई भन्दा पनि बढी प्रौढावस्था तिर लम्कन लागेकालाई कथाको आधारमा बुद्ध धर्म सम्बन्धी उपदेश दिएको देखिन्छ । यसबाट के अनुमान गर्न सकिन्छ भने बुद्धकालीन कथाहरूमा नैतिक शिक्षालाई नै मुख्य आधार बनाइएको छ र अनुशासनको पाठ पढाइएको छ । मनोरञ्जनलाई भने प्रधान दिएको देखिदैन । प्राचीन कथाहरूमा जति सुकै असम्भव घटना र कुराहरू देखिए पनि यिनीहरूको मुख्य उद्देश्य हो-सही ज्ञान प्रदान गर्नु । यस्तै आधुनिक दृष्टिले हेर्दा कतिपय ठाउँमा असम्भव जस्तै ठानिने जादूगरी कुरालाई "चित्रगृहपति" शीर्षक, कथा श्रृंखला अन्तरगत 'महक' र वेल्लुकञ्चान शीर्षक तथा "मेण्डक गृहपति" र "केवट्टगृहपति" जस्ता शीर्षक कथाहरूको स्वयं गौतम बुद्धले देखाएका - एक ठाउँबाट

उत्तिखेरै अर्को ठाउँमा पुग्न सक्ने, अदृश्य हुन सक्ने, त्यस्तै मृत्यु पछि देवता बन्न सक्ने जस्ता विषय (कुरा) हरूले पुष्टि गरे पनि केही अंशमा भने सत्यता पाइन्छ। तत्कालीन प्रतिद्वन्द्विताको वातावरणलाई लिएर अध्ययन गर्दा। हुन त उक्त बुद्धकालीन कथाहरूलाई सामान्य दृष्टिले हेर्दा पनि विभिन्न राजाहरू, धनाढ्य तथा धेरै जसो व्यापारी गृहस्थीहरू, धनाढ्य र उच्च खान्दानी महिलाहरू नै धेरै देखिएका छन् दुइ चार व्यक्तिलाई छोडेर। यसबाट के अडकल काट्न सकिन्छ भने - जुनसुकै अवस्थामा जहाँ पनि शक्तिसम्पन्न तथा धनाढ्य व्यक्तिहरूकै चहल पहल र यिनीहरूकै विशेष हातरहेको हुन्छ। फेरि यहाँ सरसर्ती हेर्दा मानव समाज आदिको उत्थान भन्दा धर्मको सिद्धान्त प्रचारमा मात्र बढी व्यस्त भएको देखिन्छ र सामुहिक विकास भन्दा ज्यादा व्यक्तिगत विकासमा (अध्यात्मिक) उन्मुख भएको पाइन्छ। नकारात्मक दृष्टिले नहेर्दा, नहेर्दै पनि।

यहाँ विशेष गरी घटना तथा चरित्र प्रधान कथाहरू पाइन्छन् र आधुनिक कथा सिद्धान्त अनुरूप हेर्ने हो भने यस्ता खाले कथाहरूलाई उच्च स्तरका मान्न सकिदैन। हुन त यहाँ पनि गृहस्थी जीवनसंग सम्बन्धित सुख दुःखका कथा देखि लिइएर राजनीति तथा अर्थ नीति सम्मका कथा पाइनुको साथै - यौन सम्बन्धि, विषयका, दैन्यताका, उद्योग व्यापार आदिसंग सम्बन्धित सामाजिक कथाहरू पनि पाइन्छन्। तथापि यी कथाहरूमा सम्बन्धित विषय भन्दा बढी प्रधानता धर्मले नै पाएको देखिएकाले आधुनिक कथाहरूले भै समाजलाई आकर्षित गर्न सक्ने कथा पाउन मुश्किल पर्दछ। आधुनिक दृष्टिले हेर्दा मात्र। अन्यथा तत्कालीन दृष्टिले हेर्ने हो भने यो पौराणिक कथाहरू भन्दा धेरै नयाँ र उपयोगी पनि हुन सक्छन्।

यसरी हेर्दा यहाँका धेरै जसो कथाहरू उपदेशात्मक हुनुको साथै संवाद प्रधान छन्। कतै कतै एकालाप देखिए पनि धेरै जसो वार्तालाप भएकै कथाहरू पाइन्छन्। यहाँ आफ्नो ज्ञान सम्बन्धी उद्देश्य पूर्तिको निमित्त संवाद भएको पाइन्छ भने कतिपय ठाउँमा मनोवाद र विवादले पनि आफ्नो अखडा जमाएका

छन्। हुन त यसरी संवाद, विवाद, मनोवाद र वादविवाद हुँदा कथा सम्बन्धी उद्देश्यको उद्घाटनमा एकातिर धेरै मद्दत मिल्दछ भने अर्कोतिर नाटकीयता समेत प्रदर्शन हुने हुनाले निकै रोचक समेत देखिएको छ। अनि सबै प्राणी माथि दया, माया, प्रेम, मैत्री, करुणाको भावना राखी सक्दो मद्दत गर्नु पर्दछ भन्ने मुख्य सन्देशरूपी बिगुल फुक्ने काम धेरै जसो कथाहरूले गरेकाछन्।

यस्तै ललितकलामध्ये साहित्य पनि प्रमुख कला हो र यो विधा मध्ये पनि सर्वोत्तम विधा कथा साहित्य हो यसलाई सबैले स्वीकारे कै छन्। किनकी यो विधा जति प्राचीन छ त्यति प्राचीन इतिहास अन्य साहित्य विधाको भेटिदैन भने पनि हुन्छ भन्ने कुरा माथि पनि अभिव्यक्त गरिसकेको छ।

कथाहरू पनि धेरै प्रकारका छन् ती मध्ये नेपालीमा भाषामा अनुदित बुद्धकालीन शास्त्रीय ग्रन्थहरू ("बुद्धकालीन गृहस्थी" "बु.का. महिला" बु.का. राज परिवार र "बु.का. ब्राह्मण" आदि आदि) कथात्मक संरचना भएका विशेषत गद्यात्मक अभिव्यक्ति हुन्। यिनीहरूलाई शास्त्रीय दृष्टिकोणले भन्दा बढी कथात्मक साहित्यको दृष्टिकोणले अध्ययन गर्ने सामान्य प्रयास गरिएको छ र खासगरी "बुद्धकालीन गृहस्थी", "बुद्धकालीन महिला" र "बुद्धकालीन राजपरिवार" आदि जस्ता यी बुद्धकालीन ग्रन्थहरूको संरचना भित्रका भिन्ना भिन्नै पात्र चरित्रहरूलाई आधार मानी कथाको प्रकार, उद्देश्य, सन्देश, शैली घटना र पात्र चरित्र बारे सामान्य वर्गीकरण गरेर प्रस्तुत गर्ने प्रयास भएको छ।

- क्रमश

**लोभ र तृष्णालाई निर्मूल पारे पदि
मात्र मानिसले सही बाटो
फेलापार्न सक्छ।**

गौतम बुद्ध

धर्म

- उमा शर्मा

विजयेश्वरी, काठमाडौं ।

'धर्म' लाई 'धारणाद्धर्ममित्याहु' भनेर जताततै भन्दै आएको कुरालाई शास्त्रमा पढन पाइन्छ । यसैले के भन्न सकिन्छ भने समाज भित्र रहेका परम्परागत संस्कार, नीति, नियम, उपदेश आदि अनुरूप आचरण गर्नु नै वास्तवमा 'धर्म' हो । यही 'धर्म' को पर्यायवाची शब्द 'कर्तव्य' हो । जो यस कर्तव्यबाट च्युत हुन्छ त्यो अधर्मी कहलाइन्छ र कर्तव्य पालन गर्ने सधर्मी हुन्छ । यस विषयमा जुन सुकै प्राणी, पदार्थ, प्रकृति आदिको अध्ययन गर्दा पनि यही कुरा पाइन्छ ।

यो 'धर्म' शब्दको उत्पत्ति अथवा भावना कहाँबाट, कसरी पैदा भएको हो, भन्ने भनाइलाई राम्ररी गहिरिएर हेर्ने हो भने- सर्वप्रथम सृष्टिको प्राथमिक अवस्थामा नै पुगनु पर्दछ अनि मात्र 'धर्म' भनेको के रहेछ भन्ने कुरा बुझ्न सकिन्छ । अन्यथा हिजो आज देखिने हिन्दु, बौद्ध क्रिश्चियन, र इस्लाम धर्म आदि जस्ता संसारमा व्यापक रूपमै रहेका विभिन्न धर्महरूको मात्र अध्ययन गरी यसै अनुरूप आचरण गर्ने हो भने - मानिसको भावना संकुचित हुने हुनाले यसको राम्ररी विस्तृत विश्लेषण गरी सर्वप्रथम यसको ज्ञानको लागि प्रकृतिलाई नै गुरु थाप्नु पर्दछ र त्यहीँबाटै धर्मको सही ज्ञान र अवस्था प्राप्त गर्न सकिने छ । अन्यथा यस विषयमा हामीले प्राप्त गर्दै आइरहेको ज्ञान सम्बन्धी धारणा अधुरो नै रहनेछ भन्ने सोचाइलाई सत्य मान्नु र ठान्नु पनि पर्दछ ।

हुन त आध्यात्मिक दृष्टिकोणले यो धर्म सम्बन्धी विषयलाई लिएर संसार भित्र प्रमुख धर्मको रूपमा मानिएका विभिन्न पूर्वोक्त धर्महरूले आफूलाई नै सबैसर्वा ठानी मानिसलाई आफ्नै पक्षमा तान्न आफ्नो अनुरूपको शिक्षादिई आफ्नै अनुयायी बनाउँदै आए पनि यसबाट सन्तोष जनक रूपमा सर्वव्यापी शिक्षा

प्राप्त गर्न सकिन्छ भनेर ठोकुवा गर्न नसक्ने कुरालाई विभिन्न विचारमा विभाजित धार्मिक सम्प्रदायहरूको विकृतिपनले नै वकालत गरिरहेकै छन् ।

'धर्म' भन्ने वित्तिकै एउटै मात्र धारणा मानिस वा अन्य कुनै प्राणी अथवा पदार्थमा रहनु पर्दछ भन्ने खास नियम नदेखिए पनि यसका विभिन्न अवस्था भने देखिएका छन् भन्ने कुरालाई निम्न केही उदाहरणहरूले परिपुष्टि गरेका छन् जस्तै :

- (१) हिन्दु धर्म, बौद्ध धर्म, क्रिश्चियन धर्म एवं इस्लाम धर्म आदि सम्प्रदायमा विभाजित भई यिनीहरूकै उद्देश्य अनुरूप आचरण गर्ने अध्यात्मवादी दर्शन अनुरूपको धर्मलाई नै 'धर्म' भनिएको हो ।
- (२) जताबाट जसरी भए पनि आफूलाई मात्र फाइदा हुने काम गर्ने भौतिकवादी विचारको आधारमा क्रियाशील रहने धर्म र
- (३) वास्तवमा प्रकृतिले नै सिकाए अनुरूप आचरण गर्ने धर्म नै वास्तविक धर्म हो ।

यसरी हेर्दा सर्वश्रेष्ठ धर्मगुरु हामीले प्रकृतिलाई मान्नु पर्दछ र उक्त नं १ मा उल्लेखित गरेका धर्महरूको मूल स्रोत पनि प्रकृति हो र यी धर्महरूले कर्तव्य पनि वास्तवमा यही कुरा सिकाउनु हो । तर अहिले यिनीहरूको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा भएको हानथापले गर्दा यिनीहरूमा प्रसस्त विकृति आएको पाइन्छ ।

तर यसरी हेर्दै जाँदा के पनि अनुमान गर्न सकिन्छ भने - पछि प्रकृतिले दिएको शिक्षा अनुरूप मानिसले आचरण गर्न छोडेका हुनाले नै पहिले पहिलेका विद्वानहरूले यस्ता मानिसहरूलाई भावनारूपी

जालभिन्न पारी सही बाटो देखाउने प्रयास गर्दा गर्दै आउँदा क्रमशः पछि आउने व्यक्तिहरूले यो धर्मलाई आफ्नो व्यक्तिगत स्वार्थ साधनको बाटो बनाएको हो भन्ने कुरालाई पनि इतिहासले मेट्न सकेको देखिँदैन र यस्तै क्रम जारी हुँदा हुँदै अन्त्यमा धर्मको नाउँमा अवाञ्छित राजनीति गरी आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्ने परम्पराको थालनी भएको कुराको साक्षी पनि इतिहास नै बन्न पुगेको मात्र होइन यस प्रकारको धर्मले विकृत रूप लिँदै आएको कुरालाई पनि छोडेको छैन ।

यस्तै यस्ता कुराहरूले गर्दा भिन्नाभिन्नै देशहरूमा प्रायः भिन्नाभिन्नै धर्महरू पाइएका छन् र यिनैलाई साम्प्रदायिक भावनाको अखाडा बनाई विश्वमा अशान्ति फैलाइ रहेको पनि नदेखिएको होइन । जसले यस प्रकारको वातावरण सिर्जना गरेका छन् सायद तिनीहरूले यसप्रकारको आचरणलाई नै धर्म पनि ठानेका होलान् । तर यसप्रकारको भावनालाई धर्मको नाउँमा अधर्मलाई प्रोत्साहन दिएको हो भन्न सकिन्छ ।

माथि भने झैं धर्म भनेकै आफूले गर्नुपर्ने कर्तव्य हो न कि कुनै मूर्तिलाई चन्दन, सिन्दूर, अक्षता, फूल आदिले सिंगारी धूपबत्ती गर्नु हो । (यस सम्बन्धमा यस भन्दा अघिल्लो यो 'आनन्दभूमि' मासिक पत्रिकाको अंक ७ - वर्ष २३ बु.सं २५३९ कार्तिक पूर्णिमा - वि.सं ०५२ - कार्तिक पूर्णिमामा 'पूजा' शीर्षक आफ्नो निबन्धमा उल्लेख गरिसकेकी छु । हेर्न इच्छालागे पढ्नु होला) - वास्तवमा जुन जुन वस्तु अथवा प्राणी अथवा मानिसबाट जे जे राम्रा कुराहरू सिक्छौं ती ती अनुसार नै आचरण गर्नु नै वास्तविक 'धर्म' हो भन्ने कुरा अहिलेका साधारण मानिसहरूले पनि बुझ्न सक्छन् र जुन काम गर्दा देश र समाजलाई राम्रो हुनु बाहेक हानी पुग्दैन त्यस्तो काम गर्नु पर्दछ भन्ने कुरालाई पनि हामी सबैको मनले हामीलाई नै प्रेरणा दिइरहेकै हुन्छ । यसैले 'यो ठीक र यो बेठीक' भन्ने कुरा हाम्रो मनले नै छुट्याउन सक्छ र सक्नु पर्दछ । यो नै मनुष्य धर्म र कर्तव्य हो । त्यसैले महापुरुष गौतम बुद्धले पनि भनेका छन् कि-

“मनो पुब्बङ्गमा धम्मा मनो सेट्ठा मनो मया ।

मनसा चे पसन्नेन, भासति वा करोति वा ।

ततो न सुखमन्वेति, छाया व अनपायिनि ।”

(अर्थात् - जुनसुकै काममा पनि अगुवा हुनु मनको धर्म हो र मन मुख्य भएर जताततै पुगेको हुन्छ । यसकारण शुद्ध मन लिएर कसैले बोल्थो वा गर्थो भने आफ्नो पछि पछि लाग्ने छायाँ जस्तै गरी सुख पनि पछि लागेर आउँद) यहाँ यस लेखको खास उद्देश्य के हो भने पौराणिक वा आधुनिक इतिहासमा जुन जुन महापुरुषहरूको चरित्र अध्ययन गर्दछौं तिनीहरूबाट के थाहा हुन्छ भने धर्म भने कै समय अनुरूप आफ्नो बोलि वचन देखि लिएर सबै प्रकारका कर्तव्यहरू पालना गर्नु हो । यसैले समय र अवस्था अनुसार आचरण गरेमा कहिल्यै पनि दुखको बाटो हिँड्नु पर्ने छैन भन्ने कुरालाई महापुरुष गौतम बुद्धका उपदेशहरूले पनि पुष्टि गरिरहेका छन् । जसरी अन्य धार्मिक ग्रन्थहरूले गरेका छन् ।

यसै प्रसंगमा हेर्दा तत्कालीन समयमा समाजमा शान्ति स्थापना गर्नु पर्ने अनिवार्य आवश्यकता देखेर नै महापुरुष गौतम बुद्धले शान्तिको नारालगाई समाजलाई शान्तिको बाटोमा हिँडाउने ठूलो प्रयास गरेका हुन् । यो नै तत्कालीन समयको मुख्य धर्म ठानिएको थियो ।

धर्मको नाउँमा जसरी भए पनि आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्न पल्केकाहरू देखि साबधान रही समय र परिस्थिति अनुसार मानिसले सही आचरण गर्नु नै धर्म हो भन्ने कुरा सबभन्दा पहिले हामीले प्रकृतिबाटै पनि सिकेका छौं । जस्तै रूखमा पालुवा आउनु, फूलफूलनु, फल फलन प्रारम्भ हुने जस्ता कुरा वसन्त ऋतुमा नै हुन्छ अरूबेला हुँदैन । यो नै प्रकृतिको धर्म हो भने आषाढ, श्रावण आदि महिनामा पानी वर्षनु र मंसिर, पुस आदिमा जाडो हुनु यो पनि प्रकृति कै नियम वा धर्म हो । जसले गर्दा हरेक प्राणी मात्र होइन उद्भिद् पदार्थ आदिको पनि भलाइ हुन्छ । यदि प्रकृतिले आफ्नो धर्म छोडेमा संसार

विध्वंस हुने जस्तै हामी मनुष्यले पनि आफ्नो मानव धर्म छोड्यौं भने हाम्रो संसार पनि विध्वंस हुने हुनाले यसबाट बच्न गौतम बुद्धका उपदेशहरू पनि महत्वपूर्ण मात्र नभई सम-सामयिक पनि भएकाले यसको राम्ररी अध्ययन गरी त्यसै अनुसार आचरण गर्नु पनि आजको धर्म ठानिएको छ ।

अन्त्यमा के भन्न सकिन्छ भने - धर्मको नाउँमा आ-आफ्ना सम्प्रदायलाई हिजो आजको दूषित वातावरण पैदागरी आफ्नो स्वार्थ पूर्ति गर्ने राजनीति देखि अलग राखी समाजलाई सही शिक्षा दिई सन्मार्गमा हिडाउन सके मात्र 'धर्म' शब्द को सार्थकता रहने छ र बुद्धले भने जस्तै 'बहुजन हिताय' को महत्व बढने छ । यो नै हामीहरूको आजको कर्तव्य वा धर्म हो ।

☆

“बुद्ध जन्म भूमि”

- तिलक बहादुर नेगी

दुर्लभ पूण्यको यो ठाउँमा
विचित्र चक्र संसारमा
आदिकल्पको युगमा
बुद्ध जन्मे नेपालमा ।

अहिलेको बुद्ध यही हो
शक्तिको पुञ्ज यही हो
पहिला पूजा चढाउनु
बुद्धको चरणमा सरणलिन ।

आफ्नो धर्म आफ्नो ठाउँ
आफ्नो भाषा आफ्नो भेष
बुद्ध धर्म नछोडनू
मनले चिन्ताएको पुग्नेछ ।

विश्व चक्रमा जन्मेर
आफ्नै ठाउँमा बसेर
धर्मले बाँधी मनराख्नु

त्यसै जन्म नफाल्नु ।

हिमाली देवीको माथैमा
जवानीको फूल फूले
लिएन जवानी कसैले
जवान गयो हुर्केर ।

नेपालमा बसेर
देव मनुष्य सबैमा
स्वस्ति शान्ति गरी राखी
प्राणी सबैको आयु बढोस्
चिन्ताएको पुग्ने मन राखी ।

मानिसको जन्म भएर
मनमा दुःख नराख्नु
हजार बत्ती बालेर
धर्मको बाटो बसाल्नु

फूलको जस्तो यो जुनी
तीर्थ गर्न सकिन
परिजाला नरकमा
मणिको मन्त्र जपी राख्नु

फूलै फूली भर्ने छ
प्राणीको जन्म मर्ने छ
अनि हुन्छ माटो बास
खरानीको हुन्छ रास ।

कच्चा चोला पाएर
त्रिबुद्धलाई सम्भेर
अनित्यको जन्म यो
बुद्ध लोकमा जन्मीयास् ।

बुद्ध धर्म सतबन्धी लेख तथा समाचाहरू पढाई
यो आनन्द भूमि पत्रिकालाई सहयोग गर्नुहोस् ।

- सम्पादक

जातिले उँच-नीच हुँदैन

अनुवादिका - नानी मैयाँ मानन्धर

साधक साधिकाहरु !

हेर्नुहोस् ! सत्य -धर्मको ज्योति फैलिन लाग्यो । पापको अन्धकार अन्त हुने समय नजिक आइरहेछ । आउनुहोस् । यस मङ्गलमय धर्म-समयको लाभ उठाऔं र आफ्नो अन्तरमा धर्मको प्रकाशले जगमगाऔं । आफू भित्र भरिएका सबै अन्धकार, सारा क्लुषित भाव हटाऔं ।

हाम्रो अन्तर्मनको भित्रि गहिराईको जुन रागको लेसो परेको छ, द्वेषको लेसो परेको छ, मोह -मूढताको लेसो परेको छ, त्यसलाई हटाऔं । राग, द्वेष र मोह नै पापको अन्धकार हो । यसलाई हटाउनु नै धर्मका प्रकाश हो । हाम्रो ठूलो पुण्य हो कि हामीलाई यस्तो सहज सरल मार्ग प्राप्त भयो, जसबाट हामीले आफ्नो अन्तर्मनलाई धोएर सत्य धर्मको पवित्रता धारण गर्न सकौं । आउनुहास ! यस मौकाको पूर-पूरा लाभ उठाउनुहोस् ।

यस मार्गमा जानको लागि हामी आफूले आफूलाई बौद्ध भन्नु पर्ने कति पनि अनिवार्य छैन । हामीले आफूले आफूलाई बौद्ध भनौं वा नभनौं, परन्तु हामी उनी महाकारुणिक भगवान् तथागतले दर्शाउनु भएको सरल तरिकालाई अपनाई आफू भित्रको राग, द्वेष र मोहको क्लेश हटाउन सकेमा निश्चय नै यसमा हाम्रो लाभ छ, उसमा हाम्रो हित -सुख छ । अनि हामीले आफूले आफूलाई चाहे जुनसुकै नाँउले पुकारौं, हामी कल्याणकारी मार्गको साँच्चिकै अनुयायी हौं ? हामी दुःख - निरोधगामिनी प्रतिपदाको साँच्चिकै पथिक हौं, सबै दुःखबाट मुक्त हुन साँच्चिकै अधिकारी हौं ।

सत्य- धर्मको अभावमा नै हामी उँच नीचको पर्खाल बनाई मनुष्य-मनुष्यमा विभाजन उत्पन्न गर्छौं । सत्य -धर्मले यो पर्खाल लाई भत्काउँछ, सबै थरीको विभाजनलाई भेट्छ, एकताको आधारमा यस्तो मानवीय समाज गठन गर्दछ, जहाँ कुनै जन्म-जात उँच - नीचको भेदभाव रहँदैन । अँ, यदि कुनै भेदभाव

रहेमा यही रहन्छ कि को कति शीलवान् छ ? कति समाधिवान् छ ? कति प्रज्ञावान् छ ? परन्तु यो विभेद पनि स्थायी होइन, शास्वत होइन, कुनै बाह्य शक्तिद्वारा पूर्व निश्चित वा पूर्व निर्धारित होइन । प्रत्येक मनुष्यमा यस कुराको क्षमता रहन्छ कि आफ्नो सत्-प्रयत्नद्वारा बढी भन्दा बढी शीलवान् बनी कायिक र वाचिक दुष्कर्मबाट बच्न सक्तछ, बढी भन्दा बढी समाधिवान् बनी आफ्नो मनलाई वशमा राख्न सिक्दछ र बढी भन्दा बढी प्रज्ञावान् बनी राग, द्वेष र मोह रूपी चिन्त - मलबाट मुक्त हुन सक्तछ जुन सम छैन, त्यस समता प्राप्त गर्ने पूरापूरा अधिकार छ, पूरा-पूरा सहूलियत छ।

शील, समाधि र प्रज्ञामा पूर्णतया प्रतिस्थापित हुने व्याक्ति स्वभावतः मैत्री र करुणको ब्राह्मी गुणले परिप्लावित हुन्छ। त्यसको मनमा द्वेष र दौर्मनस्य, अहंकार र घृणा, भय र कातरता रहनै सक्तैन । न उ जाति, वर्ण, कुल र धनको अभियानमा अहँ भावको शिकार हुन्छ न त यसको अभावमा हीन -भावनाले पीडित हुन्छ। कोही व्यक्ति कुनै पनि जाति, कुल, वर्ण वा सम्प्रदायमा जन्मेको होस्, धनवान् होस् वा निर्धन होस्, विद्वान होस् वा अनपढ होस्, यदि उ शील, समाधि र प्रज्ञामा प्रतिष्ठित छ भने निश्चय नै उ पूर्ण मानव हुन्छ अतः महान् हो ।

त्यसैले आउनुहोस् ! मानवताको यस सही मापदण्डले आफूले आफूलाई नाप्यै रहने अभ्यास बढाऔं र कुनै बेला आफ्नो शील, समाधि र प्रज्ञामा अलिकति मात्र कमी भएको देखेमा त्यसको पुष्टि गर्न प्रयत्न गरौं र यस प्रकार आफ्नो साँच्चिकै कल्याण गरौं ।

मङ्गल होस् !

साभार -

श्री सत्यनारायण गोयन्का द्वारा लिखित "धर्म ज्योति" बाट

महामौद्गल्यान - एक चर्चा

- कृष्ण कुमार प्रजापति

मौद्गल्यायनको जन्म राजगृहनगरको नजिकको गाउँ “कोलित” मा वैभव सम्पन्न धनी जेष्ठ ब्राम्हणकी धर्मपत्नी मोगगलीको कोखबाट सारिपुत्र (उपतिस्स) स्थविर जन्मेकै दिनमा भएको थियो। उनकी मातालाई “मोगगलानी” पनि भनिन्छ। मौद्गल्यायनको आमा बाबुले उसको नामाकरण जन्म ग्रामको नामबाट नै “कोलित” भनी उच्चारण गरेका थिए।

राजगृह नगर नजिकका द्वय ग्राम ‘नालक’ र ‘कोलित’ का नाम चलेका वैभवशाली धनी व्यक्तित्वहरू वंगन्त र जेष्ठ ब्राम्हणहरू बीच सात पुस्ता अधि देखि राम्रो मैत्री सम्बन्ध र वाणिज्य सम्बन्ध विकसित हुँदै आएको थियो। त्यसको फल स्वरूप बाल्यकाल देखि नै उपतिस्स (सारिपुत्र) र कोलितको बीचमा घनिष्ट मित्रता रहन गयो र एउटै सोच र विचारमा एकाबद्ध हुन पुगे। मनुष्य भई जन्मेको सार उठाउनु पर्छ, दुर्लभ मनुष्य चोला (दुल्लभं च मनुस्सतं) को सदुपयोग गर्नु पर्छ, व्यर्थमा खेर फाल्नु हुँदैन। तसर्थ मुक्ति प्राप्त खातिर, मोक्ष हासिल गर्न गृहस्थमा बसी कठीन प्राय छ। गृह त्यागबाट सुगम छ, सरल सहज हुनेछ, सम्भव छ - उक्त अडान र अटोटमा दृढ चित्त र श्रद्धावल उत्थान गरी एउटै राय र सोचबाट अभिप्रेरित भई उपतिस्स र कोलितले गृह त्याग गरी यात्रा आरम्भ गरे। धुम्दै फिर्दै उनीहरू दुबै सञ्जय परिव्राजकको आश्रममा पुगी वहाँको शिष्यत्व ग्रहण गरे। वहाँसंग भएका जति ज्ञानार्जन गरी सक्दा पनि जीवन मुक्तिको रस पान भेट्टाउन नसक्ने महेशुस भएपछि पुनः दुईजना बीच सल्लाह गर्न थाले। गुरु सञ्जय परिव्राजकसंग भएका जति ज्ञान हासिल गरी सके, अब त्यस (ज्ञान) बाट मुक्ति प्राप्त हुँदैन, फेरि अर्को बाटो लाग्नु पर्‍यो। दुबै जना मध्ये जसले पहिले अमृत ज्ञान (सत्य) प्राप्त गर्न सक्छ, त्यसले अरूलाई बताउनु पर्छ। यही नै प्रतिज्ञा भयो हाम्रो भनी दुबै जना आ-आफ्नो बाटो लागे। त्यत्तिकैमा उपतिस्स परिव्राजकले आफूले कहिल्यै नदेखेको र नभेटेको

श्रमणबाट प्रभावित भै त्यसको पछि पछि लाग्दै त्यो श्रमणको भिक्षाटन पश्चात् भोजन गरिसकेपछि बिस्तारै विनयपूर्वक उपतिस्स परिव्राजकले सोच्ने थाले, “तपाईं को हुनुहुन्छ ? तपाईंको शास्ताको हुनुहुन्छ ? तपाईं कुन धर्म र सिद्धान्त मान्नुहुन्छ ? भनी भगवान् तथागत बुद्धको प्रथम पञ्च भद्र वर्गीय भिक्षुहरू मध्येकै सबभन्दा कान्छो श्रमण अस्सजितसँगको सोधाइमा वहाँको प्रत्युत्तर थियो - मेरो नाम अस्सजित हो, मेरो शास्ता सुगत बुद्ध हुनुहुन्छ र म भर्खर मात्र वहाँको धर्म र सिद्धान्तलाई अपनाउँछु। म भर्खर मात्र वहाँको धर्ममा लागेकोले विस्तृत व्याख्या त गर्न सकिदैन तर संक्षेपमा केही बताउन सक्छु भनी निम्न गाथा भन्नु भएको थियो :-

“ये धम्मा हेतुप्पभवा, तेसं हेतु तथागतो आह।

तेसं च यो निरोधो , एवंवादी महासमणो ॥

यसरी उक्त गाथाबाट प्रभावित भई खुशी भएर आफ्नो भित्र आफूले अमृत ज्ञान पाएको कुरा कोलितलाई व्यक्त गरेको थिए। दुवै जनाले जानकारी गरी इच्छुक सबैलाई लिई बुद्धको शरण गएका थिए। भगवान् बुद्धले उपतिस्स र कोलित लगायत सबैलाई बुद्ध धर्म र संघमा दिक्षित गर्नु भएको थियो र उपतिस्स र कोलितलाई उनीहरूको कर्मठता, दक्षता, क्षमता, कार्यकुशलता, सीप, व्यवहार सहनशीलता, सहिष्णुता र खुबीलाई मध्यनजर गरी उनीहरू द्वयलाई “अग्रश्रावक” अर्थात् प्रधान शिष्यको पदवी दिनुभएको थियो। उपतिस्सलाई भिक्षुसंघमा प्रवज्या र उपसम्पदा दिने कार्य सकेपछि उनकी माताको नाम भल्कने गरी “सारिपुत्र ” र कोलित परिव्राजकलाई “मौद्गल्यायन” नामाकरण गरेको पनि पालि साहित्यमा स्वर्णाक्षरमा अंकित गरेको पाइन्छ। भगवान् बुद्ध पश्चात् धर्मोपदेश गर्नेमा शिपालु र कुशल धर्मोपदेशकमा प्रथमतः सारिपुत्र र द्वितीयमा मौद्गल्यायन पर्न आउँछन्। त्यसैले सारिपुत्रले प्रथम ‘धर्म-सेनापति’ र

मौद्गल्यायनले दोस्रो धर्म सेनापतिको दर्जामा अग्रस्थान पाएका थिए। यसरी अग्रश्रावकको दर्जा प्रदान गरेको बेलामा भिक्षु संघमा गाँइगुँई नचलेको पनि होइन। तथागतले पनि मुख हेरेर काम गर्नु हुँदोरहेछ, भनी विरोधी स्वर गुँजायमान भएको पाइन्छ। त्यसमा भगवानले यथार्थ चित्रण र व्याख्या विश्लेषण गर्नु भएपछि उक्त विरोध सेलाएको घटना पालि साहित्यमा उल्लेख गरेको पाइन्छ।

सारिपुत्र चार आर्य सत्य बारे उपदेश गर्नमा, अध्ययन अध्यापन गर्ने गराउनमा, र सम्झाउनमा विशेष समर्थवान् व्यक्तित्व थिए भने मौद्गल्यायन स्थविर आफ्नो ऋद्धि प्रातिहार्य नियमद्वारा शिक्षा प्रदान गर्नमा विशेष निपूर्ण व्यक्तित्व थिए। भगवान् बुद्धको उपदेश आ-आफ्नै तरिका र शैलीद्वारा विशेष तवरले शिक्षा दिन सक्ने व्यक्तित्वहरू भएकोले सारिपुत्रलाई दायाँ तर्फको अग्रस्थान र मौद्गल्यायनलाई बायाँ (देब्रे) तर्फको अग्रस्थान दिइएको बुद्ध वंश अट्ठकथा लगायत अन्य पालि साहित्यमा उल्लेख गरेको पाइन्छ। मौद्गल्यायन स्थाविरले आफ्नो ऋद्धि बलद्वारा आफ्नो रुपलाई चाहे जस्तो गरी परिवर्तन गर्न सक्थे। र आफ्नो ऋद्धिबलद्वारा अर्कै दोश्रो लोकमा पदार्पण गर्न सक्थे भन्ने कुरा शुक्रलोक, देवलोक, इन्द्रलोक ब्रम्हलोक जस्तो लोकहरूमा आफ्नो ऋद्धिबलबाट पुग्नु भएको कुरा पालि साहित्यमा पाइन्छ। त्यसैले मौद्गल्यायनलाई 'अन्य लोकको यात्री' पनि भन्ने गरिन्थ्यो। एक पल्ट भगवान् बुद्धले आफ्नो मातालाई अभिधर्मको उपदेश गर्न ताँवतिस लोक (भुवन) जानु भएको बेलामा पनि मौद्गल्यायनलाई लिएर जानु भएको थियो र तथागत फर्किसकेपछि पनि मौद्गल्यायन स्थविरले त्यहाँका मानिसहरूलाई उपदेश दिएका थिए भन्ने कुरो धम्मपद अट्ठकथाले वर्णन गरेको छ। मौद्गल्यायन स्थविरको ऋद्धिबलमा सबभन्दा बढी विशेषता भए जस्तै ज्ञानमा पनि सारिपुत्र भन्दा कम देखिदैन् भगवान् बुद्धको यी दुइजना प्रधान धर्म सेनापतिहरू जो कसैको जुनसुकै स्तरको प्रश्नको उत्तरहरू क्रमैसित र विस्तृतरुपले व्याख्या विश्लेषण गर्न सक्ने खालका व्यक्तित्वहरू थिए भन्ने कुरो दिर्घनिकाय अट्ठकथामा उल्लेख गरेको पाइन्छ। तथागत बुद्धका यी द्वय अग्रश्रावकहरू माथि पूर्ण विश्वास र बढी आस्था भएको कारणले भिक्षु संघलाई

सदा पवित्र बनाउन र राख्न पूरा अधिकार दिनुको साथै उत्तर दायित्व र जिम्मेवरी पनि दिइएको थियो।

मौद्गल्यायन स्थाविर भिक्षु भएको एक साता मै मगध देशको "कल्लवाल" गाउँमा बसिरहेको बेलामा "पचलायमान सूत्र" को उपदेश सुनी "अरहत्" भएका थिए। मौद्गल्यायन स्थविरमा विशेष श्रद्धा राख्नेवाला भिक्षुहरूमा तिथ्य, वडढमान र पोटठिल मुख्य थिए भने सारिपुत्र स्थविरमा श्रद्धा राख्नेमा कोसिय, कंधदिन्न, चुल्लसारि, वनवासिक तिथ्य, सकिच्य र सरभू थिए।

राहुलको प्रब्रज्यामा धर्मको विशेषज्ञ सारिपुत्र उपाध्याय बनेका थिए भने मौद्गल्यायन स्थविर उनको आचार्य भएका थिए। पालि साहित्य "सुत्तनिपात" मा मौद्गल्यायन स्थविर एक ठाउँमा राहुलको कर्मवाचाचार्य बनेको उल्लेख छ।

भगवान् बुद्ध गोश्रृंग शालवनमा विहार भएको बेलामा उक्त शालवन शोभायमान बन्न गएको कारण तथागत संग सोधनी गर्दा तथागतले त्यसको सम्पूर्ण यथार्थ कारण मौद्गल्यायन हुने, भनी उत्तर दिनु भएको थियो। उक्त कुरो गोसिंगसुत्त-मज्झिम निकायमा चर्चा गरेको पाइन्छ।

महामौद्गल्यायनको शरीरको वर्ण नीलो कमल समान रहेको थियो भनी बुद्धवंसमा उल्लेख गरेको र हेछ। त्यसैले आजपनि भित्र राष्ट्र बौद्ध मुलुक - श्रीलंका वहाँको प्रतिमा निर्माण गर्दा निलो रंग नै प्रयोग गर्दछन्। र निलो रंगले शोभायमान गरी छ्याएर वहाँको प्रतिमा निर्माण गर्ने प्रचलन अद्यापि छँदैछ।

बुद्धकालीन त्यस्ता महापुरुष महामौद्गल्यायनको हत्या निगण्ठको मार चुटाइबाट भएको थियो। पापिष्ठ निगण्ठले धेरै पल्ट मौद्गल्यायनलाई एक्लो पारी मार्न आएको थियो। वहाँको ऋद्धि बलले गर्दा मार्न सकिएन। पछिल्लो पल्ट आफ्नो अवसान काल पनि आइ पुगेको र पूर्वजुनीको कर्मविपाकको फल भोग्ने पर्ने कुरो सभापति ध्यानबाट थाहा हुँदा पनि सकी नसकी भगवान् बुद्ध विहार गर्नु भएको स्थानमा पुगी अन्तिम पल्टको दर्शन गरी कार्तिक महिनको औंशीको दिनमा यिनको देहलीला समाप्त भएको थियो।

बौद्ध गतिविधि

बुद्धपूजा र पुरस्कार वितरण समारोह

२०५२ कात्तिक ११, स्वयम्भू

यहाँको आनन्दकुटी विहारमा प्रत्येक पुर्णिमाका दिन गर्दै आएको बुद्धपूजा, धर्मदेशना आदि भएको कार्यक्रम पश्चात् बुद्धजयन्ती समारोह समितिको आयोजनामा भएको एघारौँ बौद्ध हाजिरी जवाफ प्रतियोगितामा विजयी हुनेहरूलाई पुरस्कार वितरण गरियो। उपसंघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरद्वयमरम बिजयीहरूलाई शिल्ड, पुरस्कार र प्रमाणपत्र दिइएको थियो। भिक्षु कुमारकाश्यपको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त समारोहमा राजपरिषद्का सदस्य तथा बुद्ध जयन्ती समारोह समितिका उपाध्यक्ष कनकमान शाक्यबाट स्वागत भाषण दिनु भएको र अर्का उपाध्यक्ष तीर्थनारायण मानन्धरले धन्यवाद ज्ञापन गर्नु भएको थियो।

हाजिर जवाफ प्रतियोगितामा प्रथम स्थान प्राप्त टोली भक्त विद्याश्रम मा.बि. द्वितीय भएको टोली - संस्कृत मा. बि. र तेस्रो भएको टोली जनपथ मा. बि. का विद्यार्थीहरूले पुरस्कार प्राप्त गरेका थिए। लगनटोलका तः बाहाःपुचःबाट सहयोग गरिएको उक्त प्रतियोगिता सफल भएकोमा उक्त समूहलाई पनि प्रशंसापत्र प्रदान गरिएको थियो।

कठिनोत्सव

२०५२ कात्तिक ३, काठमाडौँ

चावहिलस्थित सुवर्णपुर विहारमा भिक्षु तपस्सीधम्मको दोस्रो वर्षवास पूरा भएको उपलक्ष्यमा कठिनोत्सव मनाइयो।

स्वयम्भू ज्ञानमाला भजन खलःबाट ज्ञानमाला भजनद्वारा शुरू गरिएको उक्त उत्सवमा भिक्षु जाणपुत्तिकसमक्ष शील प्रार्थना गरिएको थियो भने भिक्षु भद्रियबाट बुद्धपूजा गर्नु भएको थियो। सोही

अवसरमा भिक्षु जाणपुत्तिकले धर्मदेशना गर्नुहुँदै “कठिन चिवर भनेको कुनैपनि भिक्षुलाई व्यक्तिगत रूपले प्रदान गर्ने नभई सांघिकरूपले प्रदान गरिने” कुरा बताउनुभयो।

अन्तमा बज्रमणि लोकेश्वर गुठीका मुलीहरू - गणेशबहादुर शाक्य, बुद्धरत्न शाक्य, हेराकाजी शाक्य एवं बिकुमाया बज्राचार्यलाई अष्टपरिष्कार दान दिइएको थियो।

उक्त कठिनोत्सव भव्य रूपले मनाउन अनगारि का किसान गौतमी, बज्रपाणी लोकेश्वर गुठी र चावहिलबासी उपासक, उपासिकाहरू दाता रहनुभएको कुरा - बुझिन आएको छ।

लुम्बिनीलाई विश्व सम्पदा सूचीमा समावेश गर्न जोड

काठमाडौँ, कात्तिक २८ गते। यूनेस्कोको साधारण सभाको २८ औँ अधिवेशनमा नेपाली प्रतिनिधि मण्डलका नेता तथा फ्रान्सका लागि शाही नेपाली राजदूत केशवराज भाले लुम्बिनीलाई विश्व सम्पदासूचीमा समावेश गरियोस् भन्ने नेपालको चाहना रहेको कुरा बताउनु भएको छ।

श्री भाले सो प्रयोजनका लागि सान्दर्भिक कागजातहरू यूनेस्कोलाई उपलब्ध गराइसकेको जानकारी दिँदै विश्वशान्तिका अग्रदूत बुद्ध भगवान्को जन्मस्थल लुम्बिनीलाई विश्व सम्पदामा पारियोस् भन्ने आग्रह गर्नुभयो।

नेपाली लोक सांस्कृतिक जनजीवन बुद्धशिक्षा र उपदेशबाट अनुप्राणित

कीर्तिपुर, मंसिर २ गते। प्रधानमन्त्री शेरबहादुर देउवाले नेपाली सभ्यता र नेपाली लोक सांस्कृतिक जनजीवन, बुद्धशिक्षा र उपदेशबाट अनुप्राणित भएको कुरा बताउनुभएको छ।

उहाँले सो कुरा स्थानीय नगरमण्डप श्री कीर्तिविहारमा निर्मित "थाइ कीर्ति भवन" को उद्घाटन समारोहमा बताउनुभएको हो ।

प्रधानमन्त्रीले बुद्धको पंचशीलको आदर्श हाम्रो देशको मित्र राष्ट्रहरूसँगको मैत्रीपूर्ण सद्भाव एवं राजनैतिक सम्बन्ध, सम्भौताको आधार पनि हो भन्नुभयो ।

अहिंसा, समता, स्वतन्त्रता र शान्ति जस्ता बुद्धका शाश्वत उपदेशलाई आ-आफ्नो जीवनमा चरि तार्थ गर्नु हामी नेपालीहरूको नैसर्गिक आदर्श भएको उल्लेख गर्दै उहाँले बुद्धको अहिंसा र शान्तिको उपदेश पूर्णतः पालन गर्नुनै समाज, देश र विश्वप्रति हामीबाट हुनुपर्ने दायित्व निर्वाह हुनु हो भन्नुभयो ।

प्रधानमन्त्रीले बुद्धको भौतिक स्वच्छता र आध्यात्मिक पवित्रता सम्बन्धी अति, उपदेशहरूलाई हामीले आ-आफ्नो क्षेत्र र ठाउँबाट अवलम्बन गर्न सकेमा हाम्रो आजको विश्वको वातावरण र पर्यावरण संरक्षणका लागि ठोस योगदान हुने कुरा बताउनु भयो । प्रधानमन्त्रीले आजको विश्व अति विकसित र विकासोन्मुख रूपमा विभाजित छ भने अर्कोतर्फ अनेक राजनैतिक र सामाजिक तनावबाट ग्रस्त छ यस्तो बेला विकास र शान्तिको कामहरूमा बुद्धको शिक्षा र उपदेश हाम्रो लागि मार्ग निर्देशक हुन्छ भन्नुभयो ।

बुद्धको शिक्षा र उपदेशले तनावपूर्ण जटिल परिस्थितिमा सन्तुलित एवं शान्त मनस्थिति कायम गर्नका लागि अत्यन्त मद्दत पुऱ्याउन सक्छ भन्ने कुरा सबैले मान्न थालेका छन्, उहाँले उल्लेख गर्नुभयो ।

नेपालको धार्मिक सहिष्णुताको नैसर्गिक परम्परामा बल पुऱ्याउने श्री ५ को सरकार साधन, स्रोतले भ्याएसम्म सबै धार्मिक स्थलहरूको विकास गर्न प्रयत्नशील रहेको चर्चा गर्दै उहाँले भन्नुभयो - लुम्बिनी विकास कोषले विभिन्न बौद्ध संघ, संस्थाहरूसँग बौद्ध विहारआदि निर्माणका लागि गरेको सम्भौताहरू वारेमा सबैलाई अवगत नै छ ।

उहाँले श्री ५ को सरकारले लुम्बिनी विकास आयोजनाका लागि गरिरहेको प्रयासबारे चर्चा गर्दै अन्तर्राष्ट्रिय दातृ संस्थाहरूले लुम्बिनी विकास कोषसँग

सम्भौता गरी बौद्ध विहार, स्तूप आदिको विकास कार्य द्रुतगतिका साथ भइरहेको छ भन्नुभयो ।

लुम्बिनी विकास कोष र थाइ सरकारबीच १४ सेप्टेम्बर १९९४ मा सम्भौता भए अनुसार लुम्बिनीमा थाइ विहार निर्माणार्थ शिलान्यास सम्पन्न गर्न परमपूज्य संघराज नेपालमा आउनु स्वयंमा एक ऐतिहासिक घटना सावित हुनेछ, उहाँले भन्नुभयो ।

लुम्बिनी विकास आयोजनाको धार्मिक, सांस्कृतिक र शान्तिको उद्देश्य कपिलवस्तु र देवदहको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु पनि रहेको चर्चा गर्दै उहाँले भन्नुभयो - श्री ५ को सरकारले कपिलवस्तु र देवदहको संरक्षण र सम्बर्द्धनको कार्यभार पनि लुम्बिनी विकास कोषलाई सुम्पेको छ ।

संघराजको प्रेरणाबाट लुम्बिनी, कपिलवस्तु र देवदहको विकासमा सघाउ पुग्ने आशा उहाँले प्रकट गर्नुभयो ।

सो अवसरमा थाइल्याण्डका १९ औं संघराज सोमदेच् फ्रा वाणसंवर सकलमहासंघपरिणयकले नेपालको भूमिमा जन्मनु भएका भगवान् गौतम बुद्धका उपदेश पालन गरी देश विकास गर्न र जीवन सफल पार्न बुद्धका उपासक र उपासिकाहरूलाई आव्हान गर्नुभयो ।

लुम्बिनी क्षेत्रमा थाइ बुद्ध विहार निर्माण गर्न स्वीकृति प्रदान गरेकोमा राजा र सरकारप्रति आभार प्रकट गर्दै उहाँले थाइ राजपरिवार, सरकार एवं जनता नेपालमा बुद्ध विहार निर्माण गर्नमा धेरै उत्सुक छन् भन्नु भयो ।

उक्त समारोहमा प्रधानमन्त्री देउवा र संघराज सकलमहासंघपरिणयकले संयुक्त रूपमा "थाइकीर्ति भवन" को उद्घाटन र चैत्यमा बुद्ध र यशोधराको अस्थिघातु प्रतिस्थापित गर्दै सो चैत्य श्री कीर्तिविहार लाई प्रदान गर्नुभयो ।

थाई बुद्ध धर्मावलम्बीहरूको सहयोगमा करीब रु. ७० लाखको लागतमा निर्मित पाँच तल्ले थाइकीर्ति विहारमा १६ कोठा छन् ।

यस अघि विहारका प्रमुख भिक्षु सुदर्शन महास्थवीरले श्री कीर्तिविहार र थाइकीर्ति भवन वारेमा प्रतिवेदन पेश गर्नुभयो ।

समारोमा मन्त्री, सांसद, थाइल्याण्ड र श्रीलंकाका राजदूत, भिक्षु, भिक्षुणी, उपासक, उपासिका लगायत विपभिन्न व्यक्तिहरूको उपस्थिति थियो ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको अध्यक्षतामा भिक्षु कुमार काश्यप

बौद्ध महिलासंघमा नयाँ समिति

काठमाडौँ कार्तिक २२ गते,

बौद्ध महिला संघ, नेपालको यही २५ गते बसेको प्रथम साधारण सभाले श्रीमती विमला बज्राचार्यको अध्यक्षतामा बाईस सदस्यीय नयाँ कार्यकारिणी समितिको चयन गरेको छ । नव गडित कार्य समितिका उपाध्यक्ष त्रयमा नानीमैया मानन्धर, वासन्तीदेवी बज्राचार्य र डा. यशोधरा प्रधान तथा महासचिव, सचिव, सहसचिव, कोषाध्यक्ष र सहकोषाध्यक्षमा क्रमशः मीरा ज्योति, वीणा कंसाकार, सुजाता मानन्धर, कमला शाक्य र शर्मिष्ठा बैद्य छन् । त्यसैगरी सो समितिमा रोहिणी मास्के लगायतका १० जना सदस्यहरू निर्वाचित भएका छन् ।

अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको तेस्रो साधारण सभा कीर्तिपुरको नगरपण्डप श्री कीर्तिविहारमा आज सम्पन्न भयो । संघका उपनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरको अध्यक्षतामा सम्पन्न उक्त साधारण सभामा सचिव भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविरबाट प्रतिवेदन र सह-कोषाध्यक्ष भिक्षु शीतभद्र महास्थविरबाट आर्थिक प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नुभएको थियो ।

उक्त साधारण सभाले नयाँ कार्यसमितिको पनि गठन गरेको थियो । जसमा पदाधिकारीहरू यसप्रकार छन् -

धर्मानुशासक - संघनायक भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविर

- संघ उपनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविर
- भिक्षु महानाम महास्थविर
- भिक्षु सुबोधानन्द महास्थविर
- भिक्षु चुन्द महास्थविर
- भिक्षु अश्वघोष महास्थविर

त्रिशूली ०५२ कात्तिक १९ गते । सुगतपुर विहारमा वर्षावासको समाप्तिमा कठीन दान महोत्सव सम्पन्न भयो । वर्षा वासको समयमा - थाइलैण्डका भिक्षु तिम्खयानो, भिक्षु धम्मधियो, भिक्षु पाफासारो, भिक्षु द्विप धम्मो र भिक्षु जागरोहरू उक्त विहारमा वर्षावास बस्नु भएको थियो । उक्त महोत्सवमा सुगत बौद्धमण्डल विहारका अध्यक्ष एवं उपासक उपासिकाको समुपस्थिति थियो ।

- अध्यक्ष - भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर
- उपाध्यक्ष - भिक्षु सुदर्शन महास्थविर
- सचिव - भिक्षु ज्ञानपूर्णिक महास्थविर
- सह सचिव - भिक्षु बोधिसेन महास्थविर
- कोषाध्यक्ष - भिक्षु शीलभद्र स्थविर
- सदस्यहरू - भिक्षु बुद्धघोष महास्थविर
- भिक्षु धम्मशोभण स्थविर
- भिक्षु अगगनन्य
- भिक्षु मैत्री
- भिक्षु सुमेघ
- भिक्षु कोण्डन्य

बुद्ध प्रतिमा स्थापना

विराट नगर, कार्तिक २४ गते ।

मोरङ जिल्लाको उर्लावारि गा.वि.स.मा स्थित नेपाल बौद्ध गुम्बामा कार्तिक २१ गते मंगलबार एक समारोह बीच भगवान गौतम बुद्धको प्रतिमा स्थापना गरियो ।

थाइलैण्डको राजा भूमिबल अटुल्यादेजको राज्यभिषेकको ५० औं वार्षिक दिवशका अवसरमा इनेव नेपाल र नेपाल तामाङ घेदुको सक्रियतामा साधीराकोसेस नाभाप्रदिया फाउण्डेशनद्वारा उपलब्ध गराएको ६ फिट अग्लो, ५ फिट लम्बाई र ३ फिट चौडाईको सो ढलौटको बुद्ध प्रतिमा २९० के.जी. तौलको छ ।

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

आनन्दभूमि को हार्दिक अनुरोध

नेपाली र नेपालभाषा दुई बेग्ला बेग्लै भाषामा हरेक महिना पूर्णिमाको दिन प्रकाशित हुँदै आइरहेको यस बौद्ध मासिकलाई सबैबाट सहयोगको अपेक्षा राख्दछ ।

- पाठकवर्गले यसको ग्राहक बनी सहयोग गर्नु हुनेछ ।
वार्षिक रू. ६०/- दुवै भाषामा लिएमा रू १००/-
- लेखक वर्गले बुद्ध धर्म तथा दर्शन सम्बन्धी अनुसन्धानात्मक तथा श्रृजनात्मक लेखहरू पठाई सहयोग गर्नुहुनेछ ।
- उपत्यका भन्दा बाहिरका लेखकहरूबाट पनि स्थानीय बौद्ध गतिविधिहरू तथा लेखहरू पठाई सहयोग गर्नु हुनेछ ।
- उद्योगपति तथा व्यापारी वर्गबाट आफ्नो व्यवसायको विज्ञापनहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुनेछ ।

विज्ञापन दर

स्थान	पूरा पेज	आधापेज	चौधार्थ पेज
अन्तिम कभर	३,०००/-	१,६००/-	
भित्री कभर	२,०००/-	१,१००/-	६००/-
भित्री पेज	१,०००/-	६००/-	४००/-

छूट : बान्ह अंकमा दिनेलाई २०%, ६ अंकलाई १५% र ३ अंक दिनेलाई १०%

धन्यवाद जापन

आनन्दभूमिका पुराना आजीवन ग्राहकहरूसँग आनन्दभूमि सुचारु रूपले चलाउन केही आर्थिक सहयोगको लागि अनुरोध गरे अनुरूप तल उल्लिखित महानुभावहरूबाट सहयोग प्राप्त भएकोमा श्रद्धालु ग्राहकवर्गमा हार्दिक धन्यवाद जापन गर्दछौ ।

१. गुण ज्यास: पसः, पुल्चोक, ललितपुरबाट	रू. ६००/-
२. कर्मबहादुर शाक्य, प्रयागपोखरी, ललितपुर	रू. ६००/-
३. जगतमाया मानन्धर, चसान्द्रः, येँ	रू. ६००/-
४. आफुलाल अवाले, तुंबहाल, ललितपुर	रू. ५००/-
५. पंचराज शाक्य, गुइतः, ललितपुर	रू. ५००/-
६. बुद्धरत्न धाखाः, नागबहाल, अकेबहाल, ललितपुर	रू. ५००/-
७. अन्नपूर्ण फोटो (पूर्णबहादुर शाक्य) हःखाः, ललितपुर	रू. ५००/-
८. कुलनरसिंह साहु, इकु, नःबहिल, ललितपुर	रू. ५००/-
९. महाबौद्ध पुस्तकालय, महाबौद्ध (उबहाः) ललितपुर	रू. ५००/-
१०. जगत शाक्य, संखमोल, ललितपुर	रू. ३२५/-
११. बोधिरत्न शाक्य, नागबहाल, यलक्व, ललितपुर	रू. ३००/-
१२. कान्छा शाक्य, सुबहाल, ललितपुर	रू. ३००/-

आनन्दभूमिलाई रू. १०००/- प्रदान गरी नयाँ आजीवन ग्राहक हुनु भएका महानुभावहरू - तारादेवी शाक्य, महाबौद्ध, ललितपुर
- फ्रेस हाउस, पुरानोभंसार, काठमाडौं

(ललितपुरका ग्राहकहरूबाट सहयोग प्राप्त गर्ने कार्यमा सघाउनु हुने हेराकजी सुजिकाः, नागबहाल, ललितपुरलाई पनि हार्दिक धन्यवाद जापन गर्दछौ ।)

भगवान् शाक्यमुनि बुद्धको
पवित्र जन्मस्थल लुम्बिनीमा
नेपालको तर्फबाट निर्माण हुने
महाचैत्य विहार गुम्बाको

संक्षिप्त परिचय

ने

पाल बुद्धको जन्मभूमिमात्र नभएर बौद्ध संस्कृतिको अद्वितीय विशेषता सम्पन्न थलो हो । बुद्धका चतुरार्यसत्यको ज्ञानलाई आत्मसात् गर्दै यहाँ धेरैवादी शिष्टाचार, महायानी उदारता र वज्रयानी परमार्थ ज्ञान तीनवटै विशेषताको संयुक्त जीवनपद्धति रहेको छ । हिमालयको काखमा अवस्थित नेपाल अधिराज्य तराई पाखा-पर्वत र उपत्यका समेतमा बौद्धकला, संस्कृतिले विश्वलाई आकर्षित तुल्याएको भएर पनि बुद्ध जन्मेको स्थान लुम्बिनी विरानो जस्तो भई मात्र अशोक स्तम्भको थलो जस्तो रहेको छ । विश्ववन्द्य महामानव शाक्यमुनि बुद्धको विश्वमानवप्रतिको देनलाई विश्वले स्वीकारेर देश विदेशका ठाउँबाट आज लुम्बिनीप्रति अगाडि रूपमा श्रद्धा पोखिएको छ । लुम्बिनीलाई अति पवित्र विश्ववाटिका बनाउने पुण्यमय भावनालाई साकार गर्दै करोडौंको रूपमा विभिन्न राष्ट्रबाट चन्दासुम्न प्राप्त भइरहेको छ । लुम्बिनी अन्तर्राष्ट्रिय शान्तमय तीर्थस्थल बन्दैछ । यसै कार्यक्रम अन्तर्गत लुम्बिनी विकास कोषले त्यस स्थलमा बौद्ध वातावरण सिर्जना गर्ने हेतुले बौद्ध-परिवेशको लागि आवश्यक जग्गाहरू उपलब्ध गराई अन्तर्राष्ट्रिय जगतलाई आ-आफ्नो पतको बौद्ध-कृतिहरू स्थापना गर्ने स्वीकृति दिएको छ । यसै आधारमा आठ मिटराष्ट्रले पनि निर्माण कार्य शुरु गरिसकेका छन् ।

राष्ट्रिय बौद्ध संस्था तथा विश्व बौद्ध भ्रातृत्व संघको क्षेत्रीय केन्द्र रहेको धर्मोदय सभाले राष्ट्रिय बौद्ध एकता र समन्वय स्वरूप धर्मोदय लुम्बिनीविहार र गुम्बा निर्माण समन्वय समिति अन्तर्गत २८ रोपनी जग्गा उपलब्ध गरी रु. ८,३७,७०,०००/- को लागतमा लुम्बिनीमा नेपाली शैलीको महाचैत्य-विहार-गुम्बा निर्माण गर्ने उत्साहजनक निर्णय लिएको छ ।

त्यस लुम्बिनी स्थलमा धेरैवादीविहार, लामा गुम्बा तथा वज्रयानी विहार समेत तीन प्रकारका तीन विशेषतालाई अंगाल्ने गरी त्यसको मध्यस्थलमा नेपालका प्राचीनताको प्रतीक स्वयम्भू महाचैत्यको भव्य आकर्षणद्वारा स्थायित्व प्रदान गरिने भएको छ ।

विश्वमा नमूनाको रूपमा रहेको एकमात्र स्वयम्भू-महाचैत्य हामी भाग्यमाली नेपालीहरूको नेपालभूमिमा सिवाय अन्यत्र कहीं पनि प्राप्त छैन । विभिन्न बौद्ध निकायका आत्मास्वरूप भएको बौद्ध एकताको प्रतीक स्वयम्भू महाचैत्यसहितको सानो नमूना तयार गरिएको छ । हालसम्ममा रु. ४३,००,०००/- (चिचालीस लाख) जतिको नगद र १ किलो सुन हाम्रा नेपाली दाजु भाइहरूबाट प्राप्त

भैसकेको छ । यस पुण्य संचय गर्न पवित्र कार्यको लागि चन्दा प्रदान गर्न श्रद्धालुदाताहरूको वचन पनि प्राप्त भइराखेको छ । स्वयम्भू महाचैत्य निर्माणको लागि ठेक्कापट्टा गरी प्रारम्भिक कामसमेत शुरु गरिसकिएको छ । गत जेष्ठ ११ गते २५३८ औं बुद्धजयन्तीका दिन लुम्बिनीमा नेपाली बौद्धहरूका लागि अधिकारप्राप्त भूमिमा बौद्ध परम्पराअनुसार भूमिशोधनविधि सम्पन्न भएको छ । स्वयम्भू महाचैत्यको नामले निर्माण हुने यस स्थलमा करीव ३५ फिट अग्लो भगवान् शाक्यमुनि बुद्धको प्रतिमा पनि राखिने भएको छ ।

बौद्ध संस्कृति, कला र वास्तुकलाहरू वेलावखतमा निर्माण हुँदै आएकोमा यस प्रकारको जागरणको ठोस निर्णय यस युगलाई नै प्रतिनिधित्व गर्ने प्रतीको रूपमा रहनेछ । हाम्रो लागि हजारौं वर्षपछिको यो औसर यस युगको गौरवमय निर्माण सम्भव हुँदैन होला । हजारौं वर्ष पुराना हाम्रा ऐतिहासिक विहारहरू पत्ता लगाउन नसकेर हराइराखेका छन् । यस्तो स्थितिमा कहिल्यै नहराउने तर्मेटिने यस प्रकारको विहार बनाउने सौभाग्य पाएका हामीहरूको यो एउटा अधिराज्यभरि छरिरेहेको विहार गुम्बाको बौद्ध एकताको केन्द्र हुनेछ । बहुमापिक र बहुजातिको प्रतिनिधित्व गरी सांस्कृतिक धार्मिक एकता कायम गरी बौद्धमात्रलाई एक सूत्रमा आबद्ध गर्ने या विहार भगवान् बुद्धको आकांक्षा पूरा गर्ने पवित्र स्थल विहार बन्नेछ । यस विहारको निर्माणपछि जन्तुगणता तथाइ संकलनकर्ताहरूको अयोग्यता र संकुचितताद्वारा प्रतिपादित ७ प्रतिशत मात्र बौद्ध रहेको भन्ने तथाइलाई अपूरो सावित गराएर सच्चा बौद्धहरूको गणना ५३ प्रतिशतभन्दा बढी भएको परिचय बुद्धभूमि नेपालमा सही रूपमा प्रस्तुत हुनेछ भन्ने आशा लिनु स्वाभाविक छ ।

नेपालभूमिमा आएर विश्वका विभिन्न देशहरूले आ-आफ्नो कृति राख्दाखेरि पनि हामी बुद्ध र राष्ट्रप्रति गौरव राख्ने नेपालीहरूले हाम्रो लाभ यस इरादालाई पूर्ति गर्न नसकेमा हाम्रो लागि ठूलो लाजको कुरा हुनेछ । हाम्रो धर्म र इज्जत धान्न पुण्य गरेर हामीले तन, मन र धनले समर्पितभाव दर्शाउनु परेको छ । यसर्थ हामीले व्यक्तिपिछे, परिवारपिछे, गाउँपिछे अनि जिल्लापिछे सबैका सबै जुटाउन तत्पर रहेका छौं । चन्दा सहयोग व्यक्तिगत वा समूहगत जुनसुकै रूपमा पनि प्राप्त हुनु वाञ्छनीय छ । यस्तो सामूहिक कर्तव्य र इज्जतलाई अबबोध गरेर हामी सबैले यथायोग्य सहयोग गरौं । जिन्सी वा नगद सहयोगको लागि सब धर्म प्राण समक्ष सर्विनय हार्दिक अपील गर्दछौं ।

(आर्थिक सहयोग दिनुभई रसिद लिन नमूल्य होला ।)

धर्मोदय लुम्बिनीविहार तथा गुम्बा निर्माण समन्वय समिति, बुद्धविहार, भूकटीमण्डप, पो.ब.नं. ४०५३, काठमाडौं, फोन नं. २२५७९०, २२६३२७-

मुद्रक : विश्वभूमि प्रकाशन प्रा.लि., भोटाहिटी, काठमाडौं, नेपाल, फोन २३१८८६, टाइप सेटिङ्ग : कम्पास कम्प्युटर, बागबजार, काठमाडौं, नेपाल, फोन २१४८७३